

Analysis of the role of environmental psychology in achieving sustainability in urban spaces (Case study: Suburban areas of Yazd)

Hassan Hekmatnia¹ , Seyed Reza Mirmehdi, Reza Mokhtari Malekabadi

¹- Faculty Member, Department of Geography, Payam Noor University, Tehran, Iran. E-mail: ehsanhekmatnia@gmail.com

²- Faculty Member, Department of Geography, Payam Noor University, Tehran, Iran.

³- Faculty Member, Department of Geography, Payam Noor University, Tehran, Iran.

Article Info	ABSTRACT
Article type: <i>Research Article</i>	Introduction: In urban environments, especially in city neighborhoods, factors such as broken windows, garbage on the streets, paintings on walls, abandoned buildings, and lack of street lighting, especially in the suburbs of the city, lead to the creation of an environment that promotes crime and delinquency and as a result the sense of security of the citizens is endangered.
Article history: Received: 07 November 2021 Revised: 20 January 2022 Accepted: 02 March 2022 Published online: 23 September 2022	Data and Method: The type of research is applied and its statistical population is a combination of experts including informants, specialists and experts related to urban management in marginalized areas. The sample size was considered based on simple random sampling and Morgan's table of 299 households living in the marginal areas of Yazd city. Inferential statistics (correlation coefficient, regression coefficient, multivariate analysis of variance) have been used in order to connect variables and answer the research questions.
Keywords: <i>environmental psychology,</i> <i>sustainability,</i> <i>Urban Spaces,</i> <i>Informal settlements,</i> <i>Yazd city.</i>	Results: The results of the network analysis model also show that the physical indicators including the narrow width of the passages, the age of the building, the presence of ruins, the area of separate parts, the compatibility of uses, the provision of the required open space with a value of 0.196 have the greatest role in increasing the threat. In the psychological components of the environment including the lack of seclusion, lack of security and safety, and lack of access to public spaces and children's play spaces.
	Conclusion: In order to reduce the psychological vulnerability caused by the issues and problems of informal settlements, a settlement empowerment model has been formulated. In this model, in the first step, the issues and problems of the context related to psychology were investigated, in the second step, capacity measurement and planning were carried out, in the third step, the program was implemented to organize and reduce the psychological problems of the environment and In the fourth step, the feedback of the issues was investigated.

Cite this article: Hekmatnia, Hassan., Mirmehdi, Seyed Reza., Mokhtari Malekabadi, Reza. (2022). Analysis of the role of environmental psychology in achieving sustainability in urban spaces (Case study: Suburban areas of Yazd). *Urban Social Geography*, 9 (2), 1-23.

<http://doi.org/10.22103/JUSG.2022.2072>

© The Author(s).

DOI: [10.22103/JUSG.2022.2072](https://doi.org/10.22103/JUSG.2022.2072)

Publisher: Shahid Bahonar University of Kerman.

¹- **Corresponding Author: Hekmatnia, H.**, Department of Geography, Payam Noor University, Yazd, Iran.

 ehsanhekmatnia@gmail.com (+98) 3538245958

English Extended Abstract

Introduction

In urban environments, especially in city neighborhoods, factors such as broken windows, garbage on the streets, paintings on walls, abandoned buildings, and lack of street lighting, especially in the suburbs of the city, lead to the creation of an environment that promotes crime and delinquency and as a result the sense of security of the citizens is endangered. The suburbs of Yazd city have also been affected by the coercive factors of beautifying the neighborhoods in order to increase the quality of life and this situation has led to the implementation of various projects without considering the real and daily needs of the residents. The drawback of these slums is that the urban development managers emphasize more on the aesthetic issues of the designed spaces and do not pay attention to their functional issues. Paying attention to the form and aesthetic aspects is considered an important criterion for designers in the design process in these areas. Therefore, urban development managers consider the real and daily needs of users instead of their aesthetic and abstract desires and therefore have made people more unfamiliar with the designed environment. This research examines the components of environmental psychology in the suburbs of Yazd city in order to realize the sustainability of urban spaces.

Data and Method

Considering the fact that its results lead to the development of a comprehensive model that has an implementation aspect, this research is considered to be of applied type. Library (documents) and field (interview and questionnaire) methods have been used to collect information in this research. The means of collecting information include books, reliable and relevant magazines, specialized publications, theses, research projects and other documents and sources. Data collection was done in the qualitative phase through interviews and in the quantitative phase through questionnaires in order to align with the research objectives. According to the norm questionnaire, this questionnaire has studied the four main components of spatial attachment - environmental attachment - spatial identity and social identity. The statistical population of this research is a combination of informants, specialists and experts related to urban management in the marginal areas, and the sample size is selected based on simple random sampling and Morgan's table. 299 households living in the marginal areas of Yazd city. In order to analyze the qualitative data, the data-foundation method has been used, the output of which leads to the description of the research data. Inferential statistics (correlation coefficient, regression coefficient, multivariate analysis of variance) have been used in order to connect variables and answer the research questions. Finally, the path analysis model was used to investigate the effect of research variables.

Results

The results of the network analysis model also show that the physical indicators including the narrow width of the passages, the age of the building, the presence of ruins, the area of separate parts, the compatibility of uses, the provision of the required open space with a value of 0.196 have the greatest role in increasing the threat. In the psychological components of the environment including the lack of seclusion, lack of security and safety, and lack of access to public spaces and children's play spaces. Next, demographic-social indicators such as population density, household density in residential units, the large number of children, elderly people and women play a huge role in the vulnerability of informal settlements in Yazd city from the point of view of determining personal territories. Meanwhile, population density is one of the effective factors in vulnerability. The higher the population density and ethnic and cultural diversity, the less social interactions and relations between neighbors. Based on the results, the variables of building occupation level with a rate of 0.503 and access to services with a rate of 0.447 have the most effects in the organization of informal settlements in Yazd city. These two variables have the most effects on the behavioral patterns of the residents in terms of environmental psychology components. The variables of image and urban landscape and the deterioration of infrastructure have a negative and reducing effect on the informal settlements of Yazd city, which have the greatest impact through indirect effects. The situation of informal

English Extended Abstract

settlements in Yazd city is faced with numerous weak points (ie 45.9 percent). This means that with the current planning process, more emphasis should be placed on meeting the standards of open spaces required for housing, promoting the culture of interaction. social relations between neighbors, optimal access to recreational-medical and service centers, asphaltting of roads and improvement of environmental comfort, respect for good neighborliness and aristocracy in constructions and increasing the mental comfort of households, compatibility of uses in settlements and reduction of environmental pollution, Timely collection of garbage in settlements by municipalities and rural districts, street lighting in informal settlements and the quality of buildings and the instability of constructions. Of course, the strengths are also impressive, and by relying on these strengths and opportunities, we can make the weaknesses and threats lighter

Conclusion

In order to reduce the psychological vulnerability caused by the issues and problems of informal settlements, a settlement empowerment model has been formulated. In this model, in the first step, the issues and problems of the context related to psychology were investigated, in the second step, capacity measurement and planning were carried out, in the third step, the program was implemented to organize and reduce the psychological problems of the environment and In the fourth step, the feedback of the issues was investigated. In order to reduce the psychological vulnerability caused by the issues and problems of informal settlements, a settlement empowerment model was developed. In this model, in the first step, the issues and problems of the context were examined in dimensions related to psychology and the impact of each of the economic, physical, social and demographic dimensions in the formation of psychological problems for the residents was determined. For this purpose, the views and approaches and indicators of informal settlements should be examined by studying documents and documents in relation to environmental psychology components. Then the role of executive bodies should be determined in reducing or increasing issues and problems according to their executive actions. With such a process, a comprehensive understanding of the issues and problems of informal settlements is obtained. In the second step, capacity measurement and planning should be done. In this step, the specific capacities should be formulated and the final solution to use these capacities should be determined, and finally, the program should be tailored to the needs of the settlements and in line with solving environmental psychology issues. In this step, it is very important to consider the credits of the executive bodies, the estimation of psychological damage caused by the problems of informal settlements, the allocation of resources in the application of the content of operational plans. In the second step of the modeling process, that is, the classification of operational plans. In the third step, based on the studies of the first and second steps, a plan is implemented to organize and reduce the psychological problems of the environment. In this step, it is very important to use tactical urban planning components, especially bottom-up planning and the participation of executive bodies, people, non-governmental organizations and specialist forces. In this step, priority programs are extracted from the summary of the opinions of the aforementioned devices. The fourth step is the most important step in organizing the informal settlements of Yazd city in order to reduce psychological vulnerability caused by the issues and problems of these settlements. In this step, the realization of the programs implemented in the settlements is discussed. What is important is to determine the effectiveness of implementation projects first. Because by determining the extent of this effectiveness, we can come to the conclusion that to what extent the informal settlements have been empowered and what are the obstacles that have led to the lack of empowerment. If there are many obstacles regarding empowerment, it is necessary to create databases to create coordination between the executive bodies under the title of integrated management.

تحلیلی بر نقش روانشناسی محیطی در تحقق پایداری در فضاهای شهری (مطالعه موردی: مناطق حاشیه‌نشین شهر یزد)

حسن حکمت نیا^۱✉، سیدرضا میرمهدی، رضا مختاری ملک آبادی

- ۱- عضو هیات علمی گروه جغرافیا، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران. رایانامه: ehsanhekmatnia@gmail.com
 ۲- عضو هیات علمی گروه جغرافیا، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران.
 ۳- عضو هیات علمی گروه جغرافیا، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران.

چکیده	اطلاعات مقاله
<p>مقدمه: در محیط‌های شهری به ویژه محلات شهر، عواملی مانند پنجره‌های شکسته، زباله در خیابان‌ها، نقاشی بر روی دیوارها، ساختمان‌های رها شده و عدم روشنایی خیابانی به ویژه در مناطق حاشیه‌نشین شهر منجر به ایجاد محیطی می‌شود که جرم و جنایت و بزهکاری را ترویج می‌کند و در نتیجه احساس امنیت شهروندان به خطر می‌افتد.</p> <p>داده و روش: نوع پژوهش، کاربردی و جامعه آماری آن ترکیبی از متخصصان شامل مطلعین، متخصصان و خبرگان مرتبط با مدیریت شهری در مناطق حاشیه‌نشین است. حجم نمونه بر اساس نمونه‌گیری تصادفی ساده و جدول مورگان ۲۹۹ خانوار ساکن در مناطق حاشیه‌نشین شهر یزد است. به منظور ارتباط بین متغیرها و پاسخ به سؤالات پژوهش از آمار استنباطی (ضریب همبستگی، ضریب رگرسیون، تحلیل واریانس چند متغیره) استفاده شده است.</p> <p>یافته‌ها: نتایج حاصل از مدل تحلیل شبکه نیز نشان می‌دهد، شاخص‌های کالبدی شامل عرض کم معابر، قدمت ابنیه، وجود مخروبه‌ها، مساحت قطعات تفکیکی، سازگاری کاربری‌ها، تأمین فضای باز مورد نیاز با مقدار ۰/۱۹۶ بیشترین نقش را در افزایش تهدید در مؤلفه‌های روان‌شناسی محیطی مشتمل بر عدم تأمین خلوت‌گزینی، عدم امنیت و ایمنی و عدم دسترسی به فضاهای عمومی و فضاهای بازی کودکان دارد.</p> <p>نتیجه‌گیری: برای کاهش آسیب‌پذیری روانی ناشی از مسائل و مشکلات سکونتگاه‌های غیررسمی اقدام به تدوین مدل توانمندسازی سکونتگاه‌ها شده است. در این مدل در گام اول مسائل و مشکلات بافت در ابعاد مرتبط با روان‌شناسی مورد بررسی قرار گرفت، در گام دوم بایستی اقدام به ظرفیت‌سنجی و برنامه‌ریزی گردید، در گام سوم اقدام به اجرای برنامه جهت ساماندهی و کاهش مسائل روانی محیط و در گام چهارم اقدام به بررسی باز خورد مسائل گردید.</p>	<p>نوع مقاله: مقاله پژوهشی</p> <p>تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۸/۱۶</p> <p>تاریخ بازنگری: ۱۴۰۰/۱۰/۳۰</p> <p>تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۱۲/۱۱</p> <p>تاریخ انتشار: ۱۴۰۱/۰۷/۰۱</p> <p>کلیدواژه‌ها: روانشناسی محیطی، پایداری، فضاهای شهری، سکونتگاه‌های غیررسمی، شهر یزد</p>

استناد: حکمت نیا، حسن؛ میرمهدی، سیدرضا؛ مختاری ملک آبادی، رضا (۱۴۰۱). تحلیلی بر نقش روان‌شناسی محیطی در تحقق پایداری در فضاهای شهری (مطالعه موردی: مناطق حاشیه‌نشین شهر یزد). *جغرافیای اجتماعی شهری*، ۹ (۲)، ۲۳-۱. DOI: <http://doi.org/10.22103/JUSG.2022.2072>

© نویسندگان.

ناشر: دانشگاه شهید باهنر کرمان.

DOI: [10.22103/JUSG.2022.2072](https://doi.org/10.22103/JUSG.2022.2072)

مقدمه

روانشناسی محیطی^۱ به مطالعه نقشه‌های شناختی فرد در رابطه با محیط می‌پردازد و ارزش‌ها، معانی و اولویت‌های محیطی را دنبال می‌کند و مطالعات مرتبط آن، تأثیرات مخرب شهرنشینی بر روی رفتار انسانی را بالاخص در قرن حاضر را نشان می‌دهند (حاتمی، ۱۳۹۴: ۱۵۴). جی‌فورد^۲ روانشناسی محیط را "بررسی متقابل بین فرد و قرارگاه فیزیکی وی" تعریف می‌کند. به عقیده وی، در چنین تأثیرتقابلی، فرد محیط را دگرگون می‌کند و همزمان، رفتار و تجارب وی به وسیله محیط دگرگون می‌شود (محمودی و الیاسی، ۱۳۹۹: ۳۱۴). لنگ^۳ به نقل از کریک^۴ بیان می‌کند که روانشناسی محیطی مطالعه روانشناختی رفتار انسان به گونه‌ای است که به زندگی روزمره او در محیط کالبدی مرتبط باشد (کامور و حناچی، ۱۳۹۳: ۶۷). از نظر دی یانگ^۵ (۱۹۹۹) روانشناسی محیط بسیار گسترده است و محیط طبیعی، موقعیت‌های اجتماعی، محیط‌های کاری و آموزشی را شامل می‌شود. از نظر وی آنچه از اهمیت خاصی برخوردار است، بررسی تعامل بین محیط و رفتار است. به عبارت دیگر تمرکز روانشناسی محیط بر این نیست که چگونه محیط فیزیکی بر رفتار انسان‌ها تأثیر می‌گذارد، بلکه بر این است که چگونه انسان‌ها بر محیط خود تأثیر می‌گذارند. آنچه روانشناسی محیط را از سایر شاخه‌های روانشناسی مجزا می‌سازد، همانا بررسی ارتباط رفتارهای متکی بر روان انسان و محیط کالبدی است. لذا توجه طراحان به بررسی روان‌شناختی فضاهای طراحی شده پیوند ناگسستنی بین روان‌شناسان محیطی و آن‌ها ایجاد کرده است (میرزا محمدی و تقی‌پور، ۱۳۹۸: ۸۱). امروزه الگوهای رفتاری مبتنی بر رویکردی انسانی است و همانا سازماندهی به فضاهای ساخته شده در فضای شهری، مبتنی بر خواسته‌های انسانی است، چرا که فضاهای شهری با فعالیت‌ها و الگوهای رفتاری استفاده‌کنندگان خود معنی و مفهوم می‌یابند و انسان می‌تواند نقش بسیار مهمی را ایفا کند و با طراحی مناسب و استفاده از ابزارهای طراحی می‌توان فضاهای شهری را به گونه‌ای شکل داد که ضمن ایجاد زمینه الگوهای رفتاری مناسب، را به وجود آورد (علمی، ۱۳۹۸: ۲). در این خصوص عوامل رفتاری و محیطی شامل دلبستگی مکانی^۶ است که دربرگیرنده شاخص‌هایی چون وابستگی کالبدی - وابستگی اجتماعی - هویت کالبدی و هویت اجتماعی می‌باشد (عباس‌زاده و همکاران، ۱۳۹۴: ۱۱). در تحول روانشناسی محیطی طراحی فضاهای شهری به عنوان یک خواسته اجتماعی در حوزه معماری و طراحی شهری به دنبال ساختن یک محیط با کیفیت است. با این حال نگرانی‌های زیست‌محیطی بخش دوم اما بااهمیت تری محسوب می‌شود که قابلیت افزایش احساس امنیت و احساس تعلق محیطی را به وجود می‌آورد که نهایتاً منجر به پایداری محیطی در فضاهای شهری می‌شود (پوول^۷، ۲۰۰۷: ۲). در محیط‌های شهری به ویژه محلات شهر الگوهای رفتاری ساکنین به عنوان نقشه‌های ذهنی آن‌ها در رعایت مسائل زیست‌محیطی منجر به ناپایداری محیطی می‌شود. عواملی مانند پنجره‌های شکسته، زباله در خیابان‌ها، نقاشی بر روی دیوارها، ساختمان‌های رها شده و عدم روشنایی خیابانی به ویژه در مناطق حاشیه‌نشین شهر منجر به ایجاد محیطی می‌شود که جرم و جنایت و بزهکاری را ترویج می‌کند و در نتیجه احساس امنیت شهروندان به خطر می‌افتد. چنین فضاهای نامناسبی که معمولاً در اثر جمع شدن عوامل مختلف مانند سواد اجتماعی در محیط‌های شهری شکل می‌گیرد به شدت الگوهای رفتاری را تحت تأثیر قرار می‌دهد (عابدی، ۱۳۸۹: ۶۷).

1. Environmental Psychology

2. Gifford

3. Long

4. Crick

5. Diyang

6. Location dependence

7. Pol

گسترش فیزیکی نابسامان و بی‌رویه شهرها یکی از مشکلات شهر و شهرنشینی جهان سوم در دوران معاصر می‌باشد؛ به طوری که طی فرآیندی مداوم محدوده‌های فیزیکی و فضاهای کالبدی شهر در جهات عمودی و افقی به لحاظ کمی و کیفی رشد می‌یابد و اگر این روند سریع و بی‌برنامه باشد به ترکیبی نامتناسب از فضاهای شهری مشکل‌زا خواهد انجامید. لذا یکی از علل شکل‌گیری این روند و همچنین یکی از مهمترین پیامدهای آن حاشیه‌نشینی شهری است. جریان توسعه شهری طی سی سال گذشته باعث گردید که جمعیت شهرنشین بالغ بر دو برابر گردد و عملاً سرعت آن از ظرفیت و توانایی شهرداری‌ها در فراهم نمودن زیرساخت‌ها، ارائه خدمات و ایجاد اشتغال شهری به شدت پیشی گیرد (ابراهیم‌زاده و همکاران، ۱۳۸۳: ۱۲۱). محلات حاشیه‌نشین شهر یزد نیز تحت تأثیر عوامل قهری زیباسازی محلات به منظور افزایش کیفیت زندگی قرار گرفته‌اند و این شرایط منجر به اجرای پروژه‌های مختلف بدون توجه به نیازهای واقعی و روزمره ساکنین شده است. ایراد این محلات حاشیه‌نشین این است که مدیران توسعه شهری تأکید بیشتری بر مسائل زیبایی‌شناختی فضاهای طراحی شده دارند تا پرداختن به مسائل کارکردی آن‌ها. اصلی‌ترین معیار طراحان در فرآیند طراحی در این محلات توجه به فرم و جنبه‌های زیبایی‌شناختی آن بود، از این رو، مدیران توسعه شهری، نیازهای واقعی و روزمره استفاده‌کنندگان را قربانی خواش‌های زیبایی‌شناسانه و انتزاعی خویش ساختند و لذا مردم را بیش از پیش با محیط طراحی شده نامأنوس ساخته‌اند. هدف این پژوهش بررسی مؤلفه‌های روان‌شناسی محیطی در محلات حاشیه‌نشین شهر یزد به منظور تحقق در پایداری فضاهای شهری است.

پیشینه نظری

سکونتگاه‌های غیررسمی به عنوان فضای مهم در مجاور محدوده قانونی شهرها محسوب می‌گردند که به واسطه تأمین نیازهای مختلف ساکنین آن در ابعاد گوناگون نقشی حیاتی را ایفا می‌کنند. کارکرد فضای جمعی مهمترین اتفاق در شکل‌گیری هویت در این سکونتگاه‌ها است که به جهت توجه ویژه به حیات جمعی و فعالیت‌های اجتماعی در ساختار محلات این سکونتگاه‌ها نقش تعیین‌کننده‌ای دارد. امروزه در شهرها به جهت رشد بیرویه ساخت و ساز و تغییر شکل دادن محدوده قانونی شهرها توجه به این رویکرد بسیار کم شده و سکونتگاه‌های غیررسمی فاقد محلی جهت تجمعات انسانی و تعاملات اجتماعی است.

تراکم بالای جمعیت و افزایش سروصدای حاصل از تحرکات محیطی از مهمترین معضلات سکونتگاه‌های غیررسمی شهر یزد است. ساخت و سازهای غیراصولی، افزایش ۱۰۰ درصدی سطح اشغال و همچنین عبور و مرور بیش از حد وسایط نقلیه به خصوص موتورسیکلت و همچنین کوچکی معابر بیش از پیش می‌تواند موجبات حس ازدحام در ابعاد مختلف خود را در ساکنین سکونتگاه‌های غیررسمی ایجاد کند. آسیب‌های مختلف روانی و فیزیولوژیکی حاصل از ازدحام نظیر کاهش کمک به هم‌نوع، خودداری از ایجاد ارتباط و... نشان از اهمیت توجه بدان دارد. لذا معرفی و شناخت ابعاد مختلف ازدحام و آسیب‌های آن جهت ارائه راهکارهای مناسب در قالب فضای شهری این سکونتگاه‌ها امری مهم است. ازدحام یک مفهوم روان‌شناختی پیچیده است (شاه‌چراغی و بندرآباد، ۱۳۹۴: ۵۷). ازدحام به دلیل محدود ساختن استقلال و بیان فردی موجب فشار عصبی می‌شود و زمینه‌های برقراری ارتباط دلخواه را مشکل می‌کند. ازدحام با تراکم جمعیتی تفاوت دارد و با احساس عدم کنترل بر محیط همراه است و تحت تأثیر ادراک فرد از میزان کنترلی است که دیگران بر مزاحمت خود دارند (لنگ، ۱۳۹۶: ۱۶۷). لذا آلودگی هوا، سروصدای بیش از اندازه محیط می‌تواند بر بیشتر شدن حس ازدحام تأثیر بگذارد. پژوهشگران دو نوع ازدحام را معرفی کرده‌اند: ازدحام غیراجتماعی که در آن فقط عوامل فیزیکی احساس کمبود فضا را ایجاد می‌کند و ازدحام اجتماعی که بیش از هر چیز حاصل حضور بیش از حد افراد در فضا است. ازدحام در دو مقیاس خرد و کلان نیز مطرح می‌گردد، یعنی حس ازدحام ناشی از جمعیت شهری و هم مربوط به گروه‌های کوچک (شاه‌چراغی و بندرآباد، ۱۳۹۴: ۵۸).

زندگی در شهرهای با تراکم جمعیتی و کالبدی بالا شرایط ایجاد حس ازدحام را فراهم می‌کند. سکونتگاه‌های غیررسمی شهر یزد که با تراکم‌های جمعیتی ناشی از مهاجرت‌ها دچار این شلوغی و ازدحام شده‌اند، حس نیاز به خلوت را در ساکنین خود تقویت نموده‌اند. احساس نیاز به خلوت معمولاً هنگامی محسوس می‌شود که انسان مجبور باشد برای مدت زمان طولانی با افراد دیگر در فضاهای محدود به سر برد. نیاز به خلوت با مفاهیمی نظیر تراکم و ازدحام مرتبط است و گاه در مقابل ازدحام قرار می‌گیرد (مرتضوی، ۱۳۸۰: ۸۷). خلوت فرآیند نظارت بر مرز خود و دیگری است. خلوت توانایی کنترل افراد یا گروه‌ها بر تعادل دیداری، شنیداری و پویایی با دیگران است. آموس راپاپورت^۱ خلوت را توانایی کنترل تعامل اجتماعی، حق انتخاب و امکان تعادل اجتماعی دلخواه فرد تعریف کرده است. بنابراین خلوت از جهت رابطه بین فرد و گروه و بقیه افراد جامعه مهم است. فرد و گروه، نیاز به با دیگران بودن دارند و گاه نیاز به جدا بودن از دیگران (ارژمند و همکاران، ۱۳۹۰: ۳۰). خلوت گزینی، سازوکار مدیریت حس ازدحام، تعیین قلمرو و حفاظت از فضای شخصی در افراد است. انسان علاوه بر اینکه برای ارضای بسیاری از نیازهای پایه و فیزیولوژیک خود نیاز به قرارگاه‌های خلوت دارد، با گزینش تنهایی و خلوت، تمدد اعصاب و استراحت می‌کند (شاه‌چراغی و بندرآباد، ۱۳۹۴: ۸۵). آلتمن خلوت را فرایند تنظیم مرز میان افراد می‌داند که به واسطه آن، فرد یا گروه بر تعامل خود با دیگران نظارت می‌کند. به گفته او در گذشته خلوت فرآیندی متشکل از حذف و کناره‌گیری به شمار می‌رفت، به معنای تنها بودن یا دور بودن از دیگران، طراحان نیز بیشتر این برداشت را از خلوت با طراحی بخش‌هایی جدا و نا وابسته در خانه‌ها و مکان‌های دیگر اجرا می‌کردند. اما از دید آلتمن خلوت فرآیند نظارت بر مرز متغیر خود و دیگری است، که گاهی در آن فرد یا گروهی می‌خواهد از دیگران جدا باشد و گاهی می‌خواهد با دیگران پیوند داشته باشد. نوع و میزان خلوت مطلوب به الگوی جاری فعالیت، زمینه فرهنگی شخصیت و انتظارات فردی وابسته است (لنگ، ۱۳۹۶: ۱۶۵). به بیان آلتمن فرد یا گروه بر پایه تجربه‌های شخصی شان، سازوکارهایی را به کار می‌گیرند تا مرز میان خود و دیگران را تنظیم کنند و به اندازه دلخواه به خلوت برسند (ارژمند و خانی، ۱۳۹۱: ۳۰). فضای شخصی سازوکاری است که از آن برای نظارت بر تعامل میان فردی و دستیابی به خلوت مطلوب استفاده می‌شود. در تعریف آلتمن خلوت فرآیندی قراردادی است که فرد یا گروه برپایه آن خود را در برخورد با دیگران قرار می‌دهد در این میان فضای شخصی و قلمرو مفاهیمی هستند برای دستیابی به میزان دلخواهی از خلوت و ازدحام نیز وضعیت اجتماعی است که در نتیجه ناکارایی سازوکارهای خلوت پیش می‌آید و در روابط اجتماعی نامطلوب به زیاده روی می‌انجامد (آلتمن، ۱۹۷۵: ۲۵۴). در نتیجه قلمرو ابزاری جهت دستیابی خلوت است.

روان‌شناسی محیطی، به عنوان یک دانش میان رشته‌ای به علت توجه ویژه به انسان و محیط و تقابل آن‌ها می‌تواند در ارائه راهکارهای مناسب در جهت بهبود کیفیت زندگی ساکنین محله راهگشا باشد. توجه به خلوت‌گزینی و همچنین دو حوزه رفتار و ادراک به طور همزمان در تحلیل ابعاد مختلف ارتباط انسان با فضای جمعی بسیار مؤثر است.

مرکز محله به عنوان یک فضای شهری باید در جهت رفع نیازهای ساکنین محله ایجاد گردد و شناخت نیازها و ضرورت‌های محله امری مهم تلقی می‌گردد. یکی از علل شکل‌گیری مراکز محلات در طول تاریخ ایفای نقش فضای شهری و ارتباطات و تعاملات اجتماعی مردم است. تعاملات اجتماعی از آنجایی که نیاز ضروری افراد برای شناخت دیگران و تشکیل شبکه اجتماعی است عنصری حائز اهمیت تلقی می‌گردد که امروزه در شهرها نبود آن معضلات عدیده‌ای را به دنبال داشته است. رکن اصلی و اساسی در برقراری تعاملات اجتماعی در مراکز محلات، اجتماع‌پذیری و حضور افراد و قشرهای گوناگون در فضای شهری می‌باشد. استفاده از واژه‌های اجتماع‌پذیر و اجتماع‌گریز بیانگر کیفیت‌های فضایی هستند که مردم را دورهم جمع یا از هم دور می‌کنند. این واژه‌ها را برای نخستین بار همفری اسموند با همراهی رابرت سامر، زمانی که مدیریت بیمارستانی در کانادا را بر عهده داشتن، تعریف کردند (اوسموند، ۱۹۵۷: ۲۶). فرآیند اجتماع

1. Amos Rapoport

پذیری، با برقراری تعامل و ارتباط اجتماعی بین بهره‌برداران هر فضای عمومی و مشترک معماری حاصل می‌شود و امکان حضور مؤثر در تعامل با یکدیگر، چه در زندگی خصوصی و چه در زندگی عمومی انسان‌ها، بسیار حائز اهمیت است (فرگاس، ۲۰۰۰: ۱۲). فضاهای عمومی دارای ویژگی اجتماعی‌پذیری، مکمل مهمی در جهت اجتماعی شدن افراد است. علاوه بر این اجتماع‌پذیری فضاهای عمومی موجب ارتقاء روحیه همبستگی، رشد فردی، ایجاد و بهبود الگوهای رفتاری مناسب در زندگی اجتماعی و فردی افراد می‌شود (مردمی و همکاران، ۱۳۹۰: ۴۰). اجتماع‌پذیری در فضاهای عمومی بر پایه نیاز مردم به حس تعلق اجتماعی و تعامل با یکدیگر است و این امر در یک فضای اجتماعی حمایت‌کننده در کنار تأمین آسایش فیزیولوژیکی (لنگ، ۱۹۹۶)، ادعای قلمرو، حس مالکیت و دریافت عدالت در فضا، میسر خواهد بود (شجاعی و پرتوی، ۱۳۹۴: ۹۶). فضای اجتماع‌پذیر را می‌توان فضایی سرزنده دانست که مردم داوطلبانه و با میل خود در آن حضوری پیوسته دارند. برای این منظور جیکوبز تنوع کاربری‌ها و فعالیت آن‌ها در ساعات گوناگون راه، امری ضروری برای ایجاد سرزندگی می‌داند (جیکوبز، ۱۳۹۲).

فرآیند اجتماع‌پذیری، با برقراری تعامل و ارتباط اجتماعی بین بهره‌برداران هر فضای عمومی و مشترک معماری قابل حصول است و قابلیت شرکت در تعامل با دیگران چه در زندگی خصوصی و چه در زندگی عمومی و حرفه‌ای انسان‌ها از اهمیت حیاتی برخوردار است. یکی از مهمترین ابعاد و ویژگی‌های فضاهای عمومی ایجاد فرصت‌های لازم جهت تعاملات اجتماعی است. زمانی که مردم با سایر افراد جامعه تعامل می‌کنند، رابطه قوی‌تری با مکان و جامعه خود احساس می‌نمایند. این عامل با تعیین میزان حضور گروه‌های مختلف اجتماعی، شکل‌گیری شبکه‌های اجتماعی و زندگی در ساعات شبانه روز قابل اندازه‌گیری و ارزیابی است (دانشپور و چرخچیان، ۱۳۸۶: ۲۱).

با توجه به معیارهایی که پژوهشگران پیرامون اجتماع‌پذیری بیان کرده‌اند، می‌توان بدین شکل تبیین نمود که فضایی اجتماع‌پذیر است که بتواند اجتماع مردمی را در کلیه ساعات شبانه‌روز به صورت طولانی مدت در خود داشته باشد به عبارت دیگر فضایی دعوت‌کننده باشد. این چنین فضایی در درجه اول امکان برخورد اجتماعی و در نهایت ارتباط و تعاملات اجتماعی را به همراه دارد، مشاهده افراد، گفتگو در طول این رابطه به وجود می‌آید. این فضا زمینه‌ساز تجربه اندوژی، مبادله احساس و اندیشه است (شجاعی و پرتوی، ۱۳۹۳: ۹۶).

خیابان‌ها، میادین، معابر عمومی، فضاهای باز، پارک‌ها، فضاهای تفریحی، بازارهای خیابانی هستند که عموم مردم، با توجه به ویژگی‌های سنی و جنسی بتوانند به راحتی، در فصول مختلف سال به آن دسترسی داشته باشند، از قابلیت‌های اجرای فعالیت‌های متنوع (متناسب با فرهنگ جامعه) بهره ببرند، کاربری‌های متنوع، مختلط و موردنیاز ساکنین با توجه به نیازهای آن‌ها در این گونه فضاها مستقر شود، امکان تعاملات اجتماعی و روابط اجتماعی در آن‌ها فراهم گردد و کنترل آن توسط سازمان عمومی و اداره و تأمین آن در جهت منافع عمومی صورت پذیرد. دربرگیرنده معیارهایی همچون خوانایی (ادراک فضایی و بصری)، مقیاس انسانی، امنیت، انسان‌مداری و دارای تأسیسات و تجهیزات شهری متناسب با عملکرد فضا بوده و در نهایت از قوانین و هنجارهای رایج و موجود در جامعه تأثیر پذیرد (پرتوی، ۱۳۹۱: ۱۰).

پیشینه عملی

موضوع روان‌شناسی محیط از اواخر دهه ۶۰ قرن بیستم مطرح گردید. "پرو شانسکی، ایتلسن و ریولین در سال ۱۹۷۰ میلادی ظهور علم روان‌شناسی محیط را در کتابی با عنوان «روان‌شناسی محیط: انسان و محیط اجتماعی - کالبدی» اعلام کردند" البته پیش از این "در دهه های ۱۹۶۰ و ۱۹۷۰، پژوهش‌هایی به جهت بررسی تأثیر متقابل انسان و محیط تحت عنوان «علوم اکورفتاری» یا «روانشناسی اکولوژیک» منتشر می‌شدند (عابدی، ۱۳۸۹: ۶۷).

در ارتباط با روان‌شناسی محیطی در فضاهای شهری مطالعات متعددی انجام شده است. اسکویی و جمالی (۱۳۹۸) در مطالعه ای تحت عنوان "ارتقای بنیان‌های نظری مفهوم حریم در مسکن معاصر از منظر روانشناسی محیطی، نمونه موردی:

برج مسکونی میلاد تبریز" به این نتیجه رسیدند که کنترل ارتباطات فضایی در توسعه کالبدی فضاهای شهری مانند فضاهای مسکونی منجر به کنترل ارتباطات رفتاری در تعاملات انسانی می‌شود که از مهم‌ترین فاکتورهای تأمین انواع حریم‌ها از جمله حریم بصری، دسترسی و... و در نهایت حریم روانی در مسکن معاصر است.

میرزا محمدی و تقی‌پور (۱۳۹۸) در مطالعه‌ای تحت عنوان "طراحی مجتمع مسکونی پایدار با تأکید بر روان‌شناسی محیطی از بعد حس تعلق به مکان" به این نتیجه رسیدند که رویکرد روان‌شناسی سبب افزایش حس رضایت‌مند ساکنان و افزایش کیفی محیط‌های مسکونی می‌شود که خود باعث بالا رفتن سطح کیفیت زندگی ساکنین می‌شود.

جنگجو و همکاران (۱۳۹۸) در مطالعه "تبیین الگویی از راه‌یابی در شهر با رویکرد روان‌شناسی محیطی (مطالعه موردی: محور پیاده مدار شهر تهران)" به این نتیجه رسیدند که حفاظت و امنیت در فرآیند راه‌یابی، نخستین و مهمترین دغدغه شهروندان است؛ به عبارت دیگر مادامی که مؤلفه‌های روان‌شناسانه همچون حفاظت و امنیت در شهر تسهیل نگردد، نمی‌توان فرآیند راه‌یابی در شهر را تسهیل نمود؛ سایر مؤلفه‌ها نیز به ترتیب شامل عدالت در دسترسی، لذت بردن، هویت، راحتی و تحرک (دسترسی)، همگی در ساختاری سلسله‌مراتبی، به تبیین الگویی از راه‌یابی در شهر می‌پردازند که همگی برآمده از نیازهای روان‌شناسی محیطی شهروندان هستند.

سجادزاده و صفری (۱۳۹۴) در پژوهشی با عنوان "ارتقا کیفیت محیطی در سکونتگاه‌های غیررسمی با تأکید بر امنیت محیطی نمونه موردی محله منوچهری زاهدان" به این نکته اشاره دارند که کنترل دسترسی، نظارت طبیعی، فرهنگ جمعی تاثیر بسیار زیادی بر امنیت فضاها در سکونتگاه غیر رسمی دارد.

حاتمی (۱۳۹۴) در بررسی کاربست علم روان‌شناسی محیطی در معماری و طراحی شهری با تأکید بر اصول و معیارهای طراحی مجتمع‌های مسکونی به این نکته اشاره دارد که تأمین کیفیت محیط از طریق ملحوظ داشتن تمهیدات طراحی ما را در راستای دستیابی به حس مکان در شهر و فضای شهری یاری می‌نماید و پرداختن به این مقوله از منظر توجه به نیازها و رفتارهای انسانی یاری‌کننده طراحان در راستای رسیدن به انسان‌مداری در طرح‌های شهری خواهد بود.

کامور و حناچی (۱۳۹۳) در مطالعه بررسی تأثیر عوامل بصری فضاهای شهری بر الگوهای رفتاری شهروندان به این نتیجه رسیدند که فضای شهری مذکور (میدان شهرداری رشت) از کارکرد خود به عنوان میدان شهری دور بوده و نقش میدان شهری را ایفا نمی‌کند. این مشکل به این معناست که با توجه به اینکه شهر را موجودی زنده می‌دانیم این فضا به نوعی با اختلال کالبدی مواجه است و با وجود داشتن اختلال کالبدی در یک فضا صرفاً نمی‌توان به زیبایی بصری آن توجه نمود.

سلیمانی و همکاران (۱۳۹۷) در تحلیلی بر تاثیر طرح کالبدی بر رفتار در فضاهای شهری (نمونه موردی خیابان امام ارومیه) به این موضوع اشاره دارند که طراحی میدان‌ها و خیابان‌ها بر اساس اتصال میدان‌های تاریخی به خیابان امام و پیاده‌مدار کردن خیابان، انتقال ترافیک سواره به طبقه زیرین از طریق احداث تونل در بخشی از میدان ولایت فقیه، حذف دکه‌ها، تابلوهای تبلیغاتی و الحاقات نماهای جداره‌های ارزشمند در قرارگاه‌ها و طراحی مجدد سایت قرارگاه‌ها و تفکیک فضایی نظام حرکت و سکون تأثیر زیادی بر رفتار شهروندان در فضاهای شهری دارند.

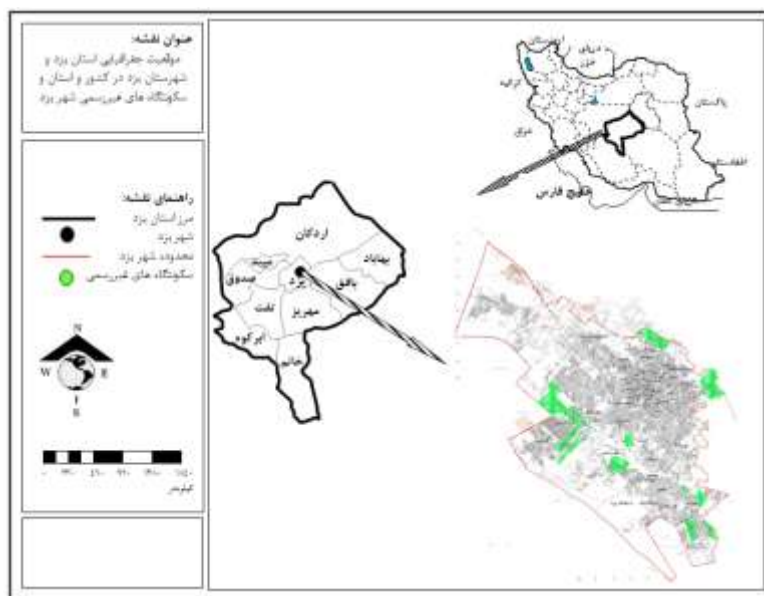
داده‌ها و روش‌شناسی

این تحقیق با توجه به این که نتایج آن منجر به تدوین مدلی می‌شود که جنبه اجرایی دارد از نوع کاربردی است. برای جمع‌آوری اطلاعات در این پژوهش از روش کتابخانه‌ای (اسنادی) و میدانی (مصاحبه و پرسشنامه) استفاده شده است. ابزار جمع‌آوری اطلاعات شامل کتاب، مجلات معتبر و مرتبط، نشریات تخصصی، پایان‌نامه‌ها، طرح‌های پژوهشی و سایر اسناد و مدارک و منابع می‌باشد، جمع‌آوری اطلاعات در فاز کیفی از طریق مصاحبه و در فاز کمی از طریق

پرسشنامه صورت پذیرفته تا با اهداف پژوهش هم راستا شود. این پرسشنامه طبق پرسشنامه هنجار چهار مؤلفه اصلی دلبستگی مکانی - دلبستگی محیطی - هویت مکانی و هویت اجتماعی را مورد مطالعه قرار داده است. جامعه آماری این پژوهش، ترکیبی از متخصصان است که شامل مطلعین، متخصصان و خبرگان مرتبط با مدیریت شهری در مناطق حاشیه نشین می شود. حجم نمونه ۲۹۹ خانوار ساکن در مناطق حاشیه نشین شهر یزد می باشد. نمونه گیری تصادفی ساده و بر اساس جدول مورگان است. این پژوهش، جهت تجزیه و تحلیل داده های کیفی از روش داده - بنیاد استفاده کرده است که خروجی آن منجر به توصیف داده های تحقیق می شود. به منظور ارتباط بین متغیرها و پاسخ به سوالات پژوهش از آمار استنباطی (ضریب همبستگی، ضریب رگرسیون، تحلیل واریانس چند متغیره) استفاده شده است. در نهایت برای بررسی اثرگذاری متغیرهای پژوهش از مدل تحلیل مسیر بهره گرفته شد. استفاده از آمار استنباطی به این دلیل است که متغیرهای تأثیرگذار و مهم جهت تدوین مدل شناخته شوند و در مدل نهایی مد نظر قرار گیرند. در ادامه جهت بررسی تأثیر مدل رفتاری - محیطی در میزان تحقق پذیری پایداری فضاهای شهری در مناطق حاشیه نشین، نقاط ضعف، قوت، فرصت ها و تهدیدات محدوده مورد مطالعه شناسایی و اقدام به تدوین برنامه ریزی استراتژی (SWOT) گردید.

قلمرو پژوهش

قلمرو مکانی پژوهش نیز بزرگترین شهر استان یزد یعنی شهر یزد و مناطق حاشیه نشین این شهر شامل محلات حسن آباد - کشتارگاه - فرودگاه و ... است (شکل ۱).

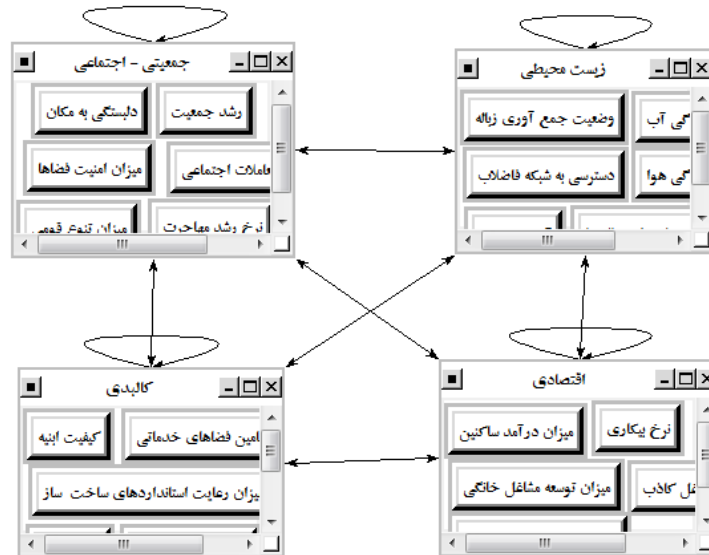
شکل ۱- قلمرو جغرافیایی شهر یزد، (ترسیم: نگارندگان، ۱۴۰۰)

یافته ها

اولویت بندی عوامل مهم تأثیرگذار روان شناسی محیطی در ساماندهی سکونتگاه های غیررسمی در شهر یزد با استفاده از مدل ANP

هدف این پژوهش، ارائه مدل رفتاری - محیطی به منظور افزایش تحقق پذیری پایداری در فضاهای شهری در مناطق حاشیه نشین (سکونتگاه های غیررسمی) در شهر یزد است. در ارتباط با روان شناسی محیطی در سکونتگاه های غیررسمی معیارها و شاخص های مختلفی در نظر گرفته شده است. چهار مؤلفه اصلی دلبستگی مکانی - دلبستگی محیطی - هویت

مکانی و هویت اجتماعی در سکونتگاه‌های غیررسمی شهر یزد از مهمترین مؤلفه‌های روان‌شناسی محیطی در این پژوهش است. بر اساس تحلیل آماری و با ایجاد ارتباط درون گروهی و برون گروهی بین عناصر و شاخص‌ها، تأثیرات هر یک از عناصر در وضعیت مناطق حاشیه‌نشین شهر مشخص می‌شود. (شکل ۲).

شکل ۲- روابط بین خوشه‌های (مؤلفه‌های سکونتگاه‌های غیررسمی)
(ترسیم: نگارندگان، ۱۴۰۰)

در این پژوهش معیارها در چهار خوشه شامل خوشه‌های جمعیتی - اجتماعی، اقتصادی، زیست‌محیطی و کالبدی که هر یک از آنها دربرگیرنده تعدادی عناصر تاثیرگذار می‌باشند قرار گرفته‌اند به گونه‌ای که علاوه بر ارتباط درون گروهی، در بین خوشه‌ها نیز وابستگی وجود دارد (جدول ۱).

جدول ۱- ماتریس مقایسه زوجی و وزن خوشه‌ها

عنوان	جمعیتی - اجتماعی	اقتصادی	کالبدی	زیست محیطی	وزن نسبی	وزن نهایی
جمعیتی - اجتماعی	۱	۱/۳۸	۳	۲	۰/۶۳۷	۰/۱۸۴
اقتصادی	۳	۱	۰/۸۱	۰/۹۵	۰/۷۴۸	۰/۱۳۱
کالبدی	۳	۱/۴۱	۱	۲	۰/۸۰۴	۰/۲۱۷
زیست محیطی	۰/۰۳۴	۰/۴۶	۳	۱	۰/۴۱۲	۰/۱۰۳

منبع: نگارنده، ۱۴۰۰

مقایسه‌های زوجی و ماتریس مربوط به همه معیارها و خوشه‌ها با استفاده از مقیاس‌های تعیین ارجحیت یا اهمیت در هر قضاوت به وسیله اعداد ۱ تا ۹ مشخص می‌گردد. گفتنی است مقایسه زوجی برای کلیه معیارها و گزینه‌ها انجام می‌شود. در جدول (۱) نتایج مقایسه‌های زوجی در مدل تحلیل شبکه برای ساماندهی سکونتگاه‌های غیررسمی شهر یزد و مؤلفه‌های تاثیرگذار در حوزه روان‌شناسی محیطی آمده است. همان‌گونه که ملاحظه می‌شود، نرخ ناسازگاری قضاوت انجام شده برابر با ۰/۰۳۱۰۱ است در این روش مقدار ناسازگاری نباید از ۱ بیشتر باشد. این میزان از خطا با در نظر گرفتن تعداد زیاد قضاوت‌ها و خطای ناشی از نظرسنجی پذیرفتنی است (جدول ۲).

جدول ۲- نرخ ناسازگاری مدل شبکه ANP

شاخص ها	جمعیتی - اجتماعی	اقتصادی	کالبدی	زیست محیطی	متوسط نرخ ناسازگاری
نرخ ناسازگاری	۰/۰۵۳۵	۰/۰۲۲۸	۰/۰۳۷۱۰	۰/۰۱۰۶۷	۰/۰۳۱۰۱

منبع: نگارنده، ۱۴۰۰

مطابق جدول (۱) وزن نسبی خوشه‌ها از طریق مقایسه ماتریس زوجی به دست آمده است. در ماتریس زوجی نمره aij اهمیت نسبی مؤلفه در سطر i با توجه به ستون j را نشان می‌دهد؛ به عبارتی $aij = w_i/w_j$ را مشخص می‌کند که نمره یک نشان‌دهنده اهمیت برابر دو مؤلفه و نمره ۹ برابر با اهمیت خیلی زیاد i بر مؤلفه j است. سپس مقایسه عناصر داخل هر خوشه شبیه روش فرآیند تحلیل شبکه انجام می‌گیرد، در گام بعدی وزن نسبی عناصر ماتریس محاسبه و در نهایت عناصر جدول نرمال می‌شوند. با توجه به اینکه برخی عناصر درون خوشه‌ها ممکن است به عناصر سایر خوشه‌ها وابسته باشند، در این صورت با توجه به معیارهای کنترل ماتریس مقایسه زوجی تشکیل شده و عناصر ماتریس دو به دو با هم مقایسه می‌شوند و وزن ماتریس به دست می‌آید و نتیجه وارد سوپر ماتریس اولیه می‌شود. سوپر ماتریس حاصل از تلفیق ماتریس‌های مختلف، سوپر ماتریس اولیه است که جمع عناصر هر ستون سوپر ماتریس بیش از یک است. در مرحله بعد، سوپر ماتریس نرمال می‌شود و سوپر ماتریس حاصله از آن سوپر ماتریس وزنی است و نهایتاً جهت همگرا شدن سوپر ماتریس وزنی، عناصر موجود در معیارها آن قدر به توان می‌رسند تا همگرا شوند. در آخرین مرحله با توجه به وزن خوشه‌ها و سوپر ماتریس حد وزن عمومی، وزن نهایی معیارها محاسبه شده است. که در این مرحله جدول سوپر ماتریس حد وزن عمومی بر حسب برابر بودن اعداد عناصر در سطرها ذکر نگردیده و تنها عدد حاصله در جدول (۳) در قالب وزن نهایی بیان شده است.

جدول ۳- رتبه‌بندی نهایی شاخص‌های مورد مطالعه

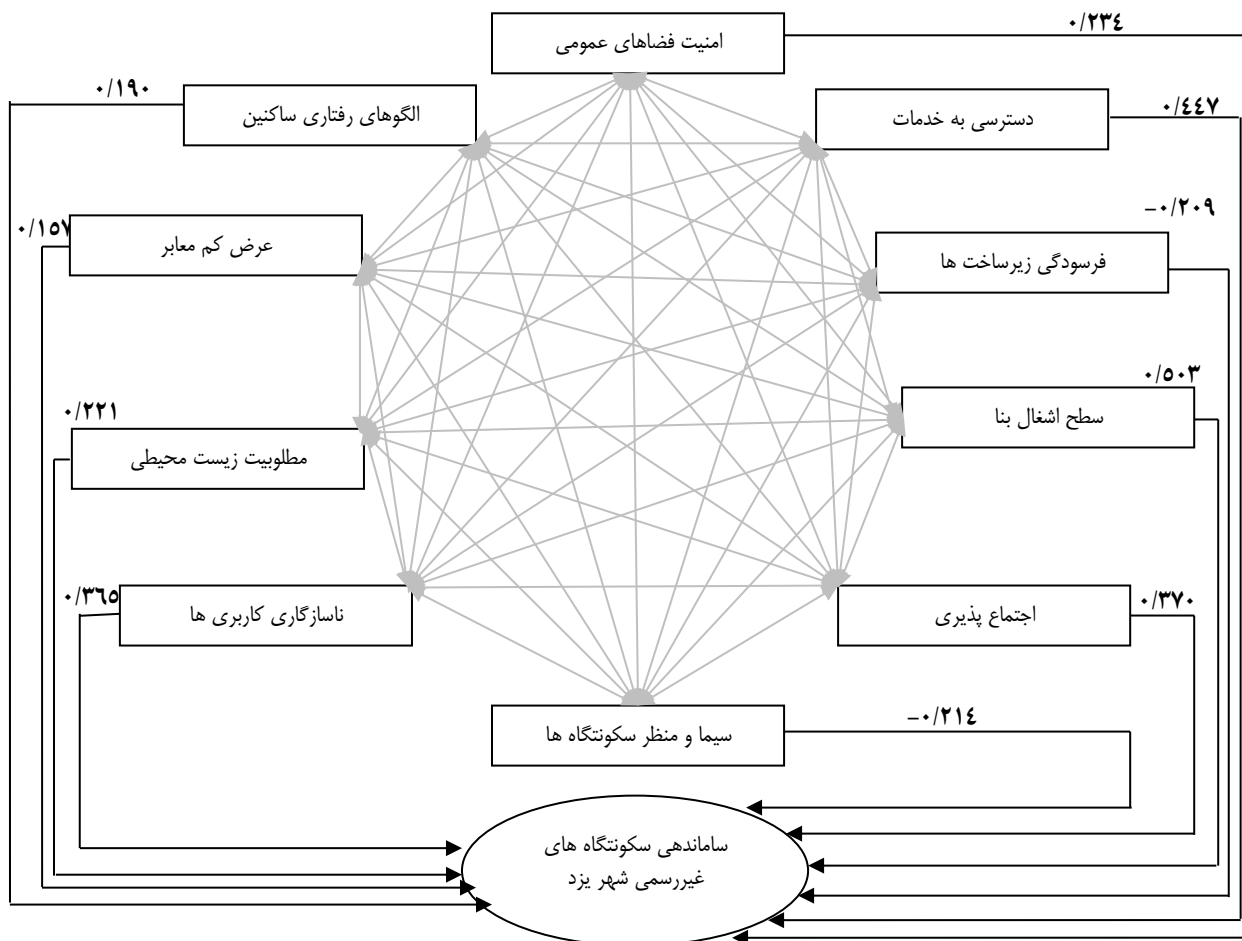
شاخص‌های پژوهش	وزن عمومی	وزن خوشه‌ها	وزن نهایی
جمعیتی - اجتماعی (هویت اجتماعی)	۰/۶۳۳	۰/۱۸۴	۰/۱۱۶
اقتصادی (هویت مکانی)	۰/۵۸۱	۰/۱۳۱	۰/۰۷۶
کالبدی (دلبستگی مکانی)	۰/۹۰۵	۰/۲۱۷	۰/۱۹۶
زیست محیطی (دلبستگی محیطی)	۰/۲۸۱	۰/۱۰۳	۰/۰۲۸

منبع: نگارنده، ۱۴۰۰

نتایج حاصل از مدل تحلیل شبکه نشان می‌دهد، شاخص‌های کالبدی شامل عرض کم معابر، قدمت ابنیه، وجود مخروبه‌ها، مساحت قطعات تفکیکی، سازگاری کاربری‌ها، تأمین فضای باز مورد نیاز با مقدار ۰/۱۹۶ بیشترین نقش را در افزایش تهدید در مؤلفه‌های روان‌شناسی محیطی مشتمل بر عدم تأمین خلوت‌گزینی، عدم امنیت و ایمنی و عدم دسترسی به فضاهای عمومی و فضاهای بازی کودکان دارد. در مرتبه بعد شاخص‌های جمعیتی - اجتماعی مانند تراکم جمعیت، تراکم خانوار در واحدهای مسکونی، زیاد بودن تعداد کودکان، افراد مسن و زنان نقش بسیار زیادی در آسیب‌پذیری سکونتگاه‌های غیررسمی شهر یزد از منظر تعیین قلمروهای شخصی دارند. در این میان، تراکم جمعیتی یکی از فاکتورهای مؤثر در آسیب‌پذیری می‌باشد. هر چه تراکم جمعیتی بیشتر باشد، با توجه به ماهیت جمعیت‌پذیری سکونتگاه‌های غیررسمی شهر یزد تنوع قومی و فرهنگی بیشتر است این امر منجر به کاهش تعاملات اجتماعی و روابط بین همسایگان می‌شود. بر اساس یافته‌های پژوهش هر گونه برنامه‌ریزی در راستای ساماندهی سکونتگاه‌های غیررسمی شهر یزد از منظر روان‌شناسی محیطی باید با تأکید بر مؤلفه‌ها و شاخص‌های کالبدی و اجتماعی باشد.

مدل تحلیل مسیر ساماندهی سکونتگاه‌های غیررسمی شهر یزد با تأکید بر مؤلفه‌های روان‌شناسی محیطی

این روش به عنوان تکنیکی برای توضیح یک سیستم ارتباطی بین متغیرهاست، به این ترتیب که در تحلیل مسیر ضریب همبستگی هر متغیر مستقل با متغیر وابسته بر اثر مستقیم آن متغیر مستقل روی متغیر وابسته و اثرات غیرمستقیم مذکور از طریق متغیرهای مستقل دیگر روی متغیر وابسته تقسیم می‌شود (کوهی و تقوی، ۱۳۸۲: ۱۰۵). در پژوهش حاضر از ده مؤلفه کالبدی در تبیین اهمیت این مؤلفه‌ها در ساماندهی سکونتگاه‌های غیررسمی شهر یزد استفاده شده است، شکل (۳) تحلیل مسیر عوامل روان‌شناسی محیطی مؤثر بر ساماندهی سکونتگاه‌های غیررسمی شهر یزد به شرح زیر است.

شکل ۳- تحلیل مسیر عوامل مؤثر بر ساماندهی سکونتگاه‌های غیررسمی و تأثیر بر مؤلفه‌های روان‌شناسی محیطی

منبع: نگارنده، ۱۴۰۰

جدول ۴- اثرات مستقیم و غیرمستقیم همبستگی ساماندهی سکونتگاه‌های غیررسمی و تأثیر بر مؤلفه‌های روان‌شناسی محیطی

VIF	ضریب همبستگی	اثرات غیرمستقیم	اثرات مستقیم	متغیرهای مستقل
۴/۹۰۱	۰/۴۷۳	۰/۱۰۸	۰/۳۶۵	ناسازگاری کاربری
۱/۳۴۹	۰/۱۵۵	-۰/۰۰۲	۰/۱۵۷	عرض کم معابر
۷/۵۲۱	۰/۸۴۴	۰/۳۴۱	۰/۵۰۳	سطح اشغال بنا
۴/۹۵۳	۰/۱۴۱	۰/۳۵	-۰/۲۰۹	فرسودگی زیرساخت‌ها
۱/۹۱۸	۰/۶۶۲	۰/۴۷۲	۰/۱۹۰	الگوهای رفتاری ساکنین
۴/۵۱۸	۰/۹۳۰	۰/۴۸۳	۰/۴۴۷	دسترسی به خدمات
۶/۴۴۱	۰/۷۱۴	۰/۹۲۸	-۰/۲۱۴	سیما و منظر شهری

۰/۳۷۰	۰/۴۲۶	۰/۷۹۶	۶/۳۲۰
۰/۲۲۱	۰/۴۸۹	۰/۷۱۰	۵/۸۹۰
۰/۲۳۴	۰/۶۲۴	۰/۸۵۸	۷/۳۲۰

منبع: محاسبات نگارنده، ۱۴۰۰

برای تعیین مهم‌ترین عوامل روان‌شناسی محیطی مؤثر بر ساماندهی سکونتگاه‌های غیررسمی ده متغیر مستقل و اثر آن‌ها وارد مدل رگرسیونی شده است. توجه به اینکه برای تعیین اثر واقعی هر متغیر مستقل، چند هم خطی باید پایین باشد از روش VIF برای تعیین وجود یا عدم رابطه چند هم خطی استفاده گردید (محمدی و همکاران، ۱۳۸۲: ۴۳ در صورتی که مقدار VIF کمتر از ۱۰ باشد، نشان‌دهنده عدم رابطه چند هم خطی بین متغیرهای مستقل است (وانی^۱، ۱۹۹۹: ۶۱). نتایج مندرج در جدول (۴) نیز حاکی از عدم چند هم خطی بین متغیرهای مستقل بوده و از این رو، اثرات مستقیم به دست آمده برای هر متغیر مستقل قابل اعتماد می‌باشند. بر اساس نتایج، متغیرهای سطح اشغال بنا با میزان ۰/۵۰۳ و دسترسی به خدمات با میزان ۰/۴۴۷ دارای بیشترین تأثیرات در ساماندهی سکونتگاه‌های غیررسمی شهر یزد بوده‌اند. این دو متغیر به لحاظ مؤلفه‌های روان‌شناسی محیطی بیشترین تأثیرات را در الگوهای رفتاری ساکنین داشته است. متغیرهای سیما و منظر شهری و فرسودگی زیرساخت‌ها دارای اثر منفی و کاهنده بر سکونتگاه‌های غیررسمی شهر یزد بوده‌اند که بیشترین تأثیر آن‌ها از طریق تأثیرات غیر مستقیم می‌باشد.

تدوین برنامه‌ریزی استراتژیک (SWOT) کاهش آسیب‌پذیری سکونتگاه‌های غیررسمی شهر یزد با رویکرد روان‌شناسی محیطی

اولین قدم در تحلیل برنامه‌ریزی استراتژیک کاهش آسیب‌پذیری روانی سکونتگاه‌های غیررسمی شهر یزد شناسایی ابعاد و متغیرهای تأثیرگذار در افزایش شاخص‌های تهدید کننده است. بنابراین ابتدا باید اقدام به استخراج نقاط قوت، ضعف، فرصت‌ها و تهدیدات وضعیت سکونتگاه‌های غیررسمی شهر یزد به لحاظ نارسایی‌ها و مشکلات موجود در این سکونتگاه‌ها مبادرت گردد (جدول ۵).

1. Wany

جدول (۵) نقاط قوت، ضعف، فرصت‌ها و تهدیدات سکونتگاه‌های غیررسمی شهر یزد با رویکرد روان‌شناسی محیطی

نقاط ضعف (W)	نقاط قوت (S)	ماتریس SWOT
<p>X۳- تفکیک اراضی در مترائز پایین (زیر ۱۵۰ متر مربع) به جهت توان مالی پایین ساکنین و تاثیر در عدم رعایت استانداردهای فضاهای باز مورد نیاز مسکونی و افزایش گوهایی رفتاری و اختلافات خانوادگی، X۱۶- تنوع قومی به دلیل مهاجرپذیر بودن سکونتگاه‌ها و کاهش احساس آسایش محیطی X۲۳- پایین بودن فرهنگ نحوه تعامل اجتماعی بین همسایگان در موضوعات مختلف که منجر به کاهش احساس امنیت در سکونتگاه‌ها شده است، X۲۰- عدم دسترسی مطلوب به مراکز تفریحی - درمانی و خدماتی که منجر به کاهش آسایش محیطی شده است، X۲۵- خاکی بودن معابر و عدم وجود آسایش محیطی، X۲۸- عدم وجود سیستم فاضلاب پیشرفته و کاهش احساس سلامت محیطی، X۲۰- عدم رعایت حسن همجواری و اشرافیت در ساخت و سازها و کاهش آسایش روانی خانوارها، X۳۱- عدم سازگاری کاربری‌ها در سکونتگاه‌ها و افزایش آلودگی‌های محیطی مانند سرو صدا و آلودگی هوا، X۳۲- فرسوده شدن زیرساخت‌های شهری و قعظی‌های مداوم شبکه‌های انتقال انرژی مانند آب و برق و برهم خوردن آسایش شهروندان، X۳۳- افزایش حضور سگ‌های ولگرد در شب هنگام در سکونتگاه‌ها و برهم خورد آسایش روحی و روانی ساکنین و کاهش امنیت شبکه معابر، X۳۴- وجود اراضی باز و تبدیل آنها به محل دفن زباله‌ها به صورت غیرقانونی و افزایش درگیری بین خانواده‌های ساکن و برهم خوردن آسایش محیطی، X۳۵- کمبود مراکز آتش نشانی و یا فاصله زیاد آنها در سکونتگاه‌های غیررسمی و کاهش امنیت محیطی X۸- کمبود فضاهای بازی کودکان در سکونتگاه‌ها، X۹- عدم جمع آوری به موقع زباله‌ها در سکونتگاه‌ها توسط شهرداری‌ها و دهیاری‌ها و افزایش آلودگی محیطی و نهایتاً درگیری بین خانوارها جهت عدم رعایت برنامه زمانبندی جمع آوری زباله‌ها، X۱۰- کم بودن میزان روشنایی معابر در سکونتگاه‌ها غیررسمی و کاهش میزان امنیت فضاهای عمومی و معابر و دسترسی‌ها، X۳۶- آشفته‌گی سیما و منظر سکونتگاه‌های غیررسمی شهر یزد و کاهش حس دیداری و چشم انداز مطلوب، X۳۷- پایین بودن کیفیت ابنیه و ناپایداری ساخت و سازها و کاهش احساس امنیت در برابر بلایای طبیعی</p>	<p>X۱- استقرار دفاتر توسعه محلات در سکونتگاه‌ها جهت توانمندسازی اجتماعی و اقتصادی و فرهنگی، X۲- احداث مراکز بهداشت در اکثر سکونتگاه‌های غیررسمی یزد جهت ایجاد احساس سلامت محلی، X۷- وجود اراضی مخروبه و امکان تبدیل آن به فضاهای تعامل اجتماعی، X۱۲- نزدیکی برخی از سکونتگاه‌ها به محلات بالا شهر و ایجاد احساس دل‌بستگی بیشتر به مکان سکونت، X۱۴- ایجاد مراکز انتظامی و امنیتی در سکونتگاه‌های غیررسمی با فاصله اندک جهت ارتقای احساس امنیت در ساکنین، X۲۱- امکان الحاق برخی از سکونتگاه‌های غیررسمی به محدوده قانونی شهر و ایجاد احساس آسایش و دسترسی به خدمات در بین ساکنین، X۲۶- عزم شهرداری و دهیاری‌ها برای مشارکت در نوسازی واحدهای مسکونی جهت ارتقای هویت مکانی سکونتگاه‌ها</p>	<p>فرصت‌ها (O)</p>
<p>X۵- همجواری با محلات بالا شهر و امکان شکل‌گیری تعاملات اجتماعی و فرهنگی، X۱۱- بهره‌گیری دفاتر توسعه محلی در سکونتگاه‌های غیررسمی شهر یزد از تجارب سایر شهرهای استان در توانمندسازی سکونتگاه‌ها و بهبود شاخص‌های روان‌شناسی محیطی در آنها، X۱۵- سرمایه‌گذاری شرکت‌های ساختمانی سایر استان‌ها در سکونتگاه‌های غیررسمی شهر یزد و اقدامات طراحی فضاهای سکونتی جدید در آنها با رعایت کامل استانداردها و ایجاد دسترسی به خدمات شهری، X۱۷- امکان بهره‌گیری از اعتبارات اختصاص یافته به سیاست‌های بازآفرینی شهرهای استان به ساماندهی سکونتگاه‌های غیررسمی و تامین خدمات شهری در آنها، X۱۸- تشکیل نهادهای مردمی با سیاست آموزش ساکنین سکونتگاه‌های غیررسمی در حوزه‌های فرهنگی و اجتماعی و اقتصادی؛</p>	<p>X۵- همجواری با محلات بالا شهر و امکان شکل‌گیری تعاملات اجتماعی و فرهنگی، X۱۱- بهره‌گیری دفاتر توسعه محلی در سکونتگاه‌های غیررسمی شهر یزد از تجارب سایر شهرهای استان در توانمندسازی سکونتگاه‌ها و بهبود شاخص‌های روان‌شناسی محیطی در آنها، X۱۵- سرمایه‌گذاری شرکت‌های ساختمانی سایر استان‌ها در سکونتگاه‌های غیررسمی شهر یزد و اقدامات طراحی فضاهای سکونتی جدید در آنها با رعایت کامل استانداردها و ایجاد دسترسی به خدمات شهری، X۱۷- امکان بهره‌گیری از اعتبارات اختصاص یافته به سیاست‌های بازآفرینی شهرهای استان به ساماندهی سکونتگاه‌های غیررسمی و تامین خدمات شهری در آنها، X۱۸- تشکیل نهادهای مردمی با سیاست آموزش ساکنین سکونتگاه‌های غیررسمی در حوزه‌های فرهنگی و اجتماعی و اقتصادی؛</p>	<p>فرصت‌ها (O)</p>

X۴- طراحی فضاهای عمومی برای سکونتگاه‌های غیررسمی بدون توجه به شرایط و موقعیت جغرافیایی استان با اقتباس از استان‌های دیگر، X۶- ترویج ساخت و سازهای قوطی کبریتی در سکونتگاه‌های غیررسمی استان منطبق بر الگوهای ساخت و ساز کلانشهرها، X۱۳- تدوین برنامه‌های آموزشی و فرهنگی در دفاتر توسعه محلی به صورت متمرکز و برگرفته از دفتر مرکزی، X۱۹- مهاجرت بی رویه به شهر یزد و استقرار در سکونتگاه‌های غیررسمی بدون در نظر گرفتن ظرفیت‌ها و پتانسیل‌های این سکونتگاه‌ها، X۲۲- خرید اراضی در سکونتگاه‌های غیررسمی توسط افراد غیربومی استان یزد، X۲۴- گرایش کودکان لازم‌التعلیم به ترک تحصیل جهت ورود به بازار کار غیررسمی، X۲۷- عدم توسعه امنیت اجتماعی و محیطی در سکونتگاه‌های غیررسمی شهر یزد	تهدیدات (T)
---	-------------

منبع: نگارنده، ۱۴۰۰

با توجه به نتایج به دست آمده از داده‌های پژوهش و تجزیه و تحلیل آن‌ها هر یک از متغیرهای آسیب‌پذیری سکونتگاه‌های غیررسمی شهر یزد، مقدار داده‌ها به عددی از ۱ تا ۱۰ استانداردسازی گردید. سپس قوت‌ها، ضعف‌ها، فرصت‌ها و تهدیدهای این سکونتگاه‌ها از ۳۷ متغیر مشخص گردید. در نهایت میانگین ضریب هر یک از مؤلفه‌های SWOT در آن‌ها محاسبه شد. برابر بررسی‌های صورت گرفته در رابطه با روند برنامه‌ریزی به منظور کاهش آسیب‌پذیری سکونتگاه‌های غیررسمی شهر یزد و ارتقای مؤلفه‌های روان‌شناسی محیطی در آن‌ها، ضعف‌ها و تهدیدات با ضرایب ۸/۵۲ و ۷/۲۵ بیشترین مقدار و نقاط قوت و فرصت‌ها با ضرایب ۶/۱۱ و ۵/۶۲ کمترین مقدار را به خود اختصاص داده‌اند (جدول ۶).

جدول ۶- استانداردسازی ضرایب متغیرها (از ۱۰- ۱) در مدل SWOT در سکونتگاه‌های غیررسمی شهر یزد

تهدیدات (T)		فرصت‌ها (O)		ضعف‌ها (W)		قوت‌ها (S)		
میانگین ضریب	نام متغیرها	میانگین ضریب	نام متغیرها	میانگین ضریب	نام متغیرها	میانگین ضریب	نام متغیرها	
۷/۲۵	(X۴)؛ (X۶)؛ (X۱۹)؛ (X۲۲)؛ (X۱۳)؛ (X۲۴)؛ (X۲۹)؛ (X۲۷)	۵/۶۲	(X۱۱)؛ (X۵)؛ (X۱۷)؛ (X۱۵)؛ (X۱۸)	۸/۵۲	(X۲۳)؛ (X۱۶)؛ (X۳)؛ (X۲۸)؛ (X۲۰)؛ (X۲۵)؛ (X۸)؛ (X۹)؛ (X۱۰)؛ (X۳۲)؛ (X۳۱)؛ (X۳۰)؛ (X۳۴)؛ (X۳۳)؛ (X۳۷)؛ (X۳۶)؛ (X۳۵)	۶/۱۱	(X۱)؛ (X۲)؛ (X۷)؛ (X۱۲)؛ (X۱۴)؛ (X۲۱)؛ (X۲۶)	سکونتگاه‌های غیررسمی

منبع: نگارنده، ۱۴۰۰

بعد از اینکه عوامل داخلی (نقاط قوت، ضعف) و عوامل خارجی (فرصت‌ها و تهدیدها) و ضرایب هر کدام در سکونتگاه‌های غیررسمی شهر یزد مشخص گردید. درصد هر کدام از این چهار فاکتور در این سکونتگاه‌ها در جدول (۷) ارائه شده است. در ستون SWOT درصد متغیرهای وارده بر مدل در سکونتگاه‌های غیررسمی آورده شده است. سپس از این میزان چه درصدی به قوت، ضعف، فرصت و تهدید اختصاص یافته است مشخص گردیده است. نهایتاً بر اساس درصد‌های محاسبه شده نوع استراتژی لازم برای کاهش آسیب‌پذیری سکونتگاه‌های غیررسمی شهر یزد با استفاده از رویکردهای روان‌شناسی محیطی ارائه شده است.

جدول ۷- محاسبه درصد قوت و ضعف و فرصت‌ها و تهدیدها و تعیین استراتژی در سکونتگاه‌های غیررسمی شهر یزد

نوع استراتژی	SWOT									عنوان
	SWOT	منفی W/T	مثبت S/O	خارجی O/T	داخلی S/W	T	O	W	S	
دوم	۸۳/۴	۶۷/۵	۳۲/۴	۳۵/۱	۶۴/۸	۲۱/۶	۱۳/۵	۴۵/۹	۱۸/۹	سکونتگاه‌های غیررسمی شهر یزد

منبع: نگارنده، ۱۴۰۰

ماتریس ارزیابی داخلی حاصل بررسی عوامل داخلی شاخص‌های کالبدی، اجتماعی - روان‌شناسی، اقتصادی و جمعیتی سکونتگاه‌های غیررسمی تاریخی شهر یزد است. این ماتریس نقاط قوت و ضعف‌های اصلی سکونتگاه‌های غیررسمی شهر را تدوین و ارزیابی می‌نماید (جدول ۸).

جدول ۸- ماتریس ارزیابی عوامل داخلی (IFE)

ارزیابی	وزن نهایی	وزن	رتبه	قوت‌ها و ضعف‌ها
۳/۲۸	۰/۱۰	۰/۰۵	۲	استقرار دفاتر توسعه محلات در سکونتگاه‌ها جهت توانمندسازی اجتماعی و اقتصادی و فرهنگی
	۰/۱۲	۰/۰۶	۲	احداث مراکز بهداشت در اکثر سکونتگاه‌های غیررسمی یزد جهت ایجاد احساس سلامت محلی
	۰/۲۷	۰/۰۹	۳	وجود اراضی مخروبه و امکان تبدیل آن به فضاهای تعامل اجتماعی
	۰/۰۳	۰/۰۳	۱	نزدیکی برخی از سکونتگاه‌ها به محلات بالا شهر و ایجاد احساس دلبستگی بیشتر به مکان سکونت
	۰/۰۴	۰/۰۴	۱	ایجاد مراکز انتظامی و امنیتی در سکونتگاه‌های غیررسمی با فاصله اندک جهت ارتقای احساس امنیت در ساکنین
	۰/۰۶	۰/۰۳	۲	امکان الحاق برخی از سکونتگاه‌های غیررسمی به محدوده قانونی شهر و ایجاد احساس آسایش و دسترسی به خدمات در بین ساکنین
	۰/۱۸	۰/۰۶	۳	عزم شهرداری و دهیاری‌ها برای مشارکت در نوسازی واحدهای مسکونی جهت ارتقای هویت مکانی سکونتگاه‌ها
	۰/۲۱	۰/۰۷	۳	تفکیک اراضی در متراژ پایین (زیر ۱۵۰ متر مربع) به جهت توان مالی پایین ساکنین و تأثیر در عدم رعایت استانداردهای فضاهای باز مورد نیاز مسکونی و افزایش الگوهای رفتاری و اختلافات خانوادگی
	۰/۰۳	۰/۰۳	۱	تنوع قومی به دلیل مهاجریپذیر بودن سکونتگاه‌ها و کاهش احساس آسایش محیطی
	۰/۲۴	۰/۰۸	۳	پایین بودن فرهنگ نحوه تعامل اجتماعی بین همسایگان در موضوعات مختلف که منجر به کاهش احساس امنیت در سکونتگاه‌ها شده است
	۰/۲۷	۰/۰۹	۳	عدم دسترسی مطلوب به مراکز تفریحی - درمانی و خدماتی که منجر به کاهش آسایش محیطی شده است
	۰/۲۴	۰/۰۸	۳	خاکی بودن معابر و عدم وجود آسایش محیطی
	۰/۲۱	۰/۰۷	۳	عدم وجود سیستم فاضلاب پیشرفته و کاهش احساس سلامت محیطی
	۰/۲۱	۰/۰۷	۳	عدم رعایت حسن همجواری و اشرافیت در ساخت و سازها و کاهش آسایش روانی خانوارها
	۰/۰۳	۰/۰۳	۱	عدم سازگاری کاربری‌ها در سکونتگاه‌ها و افزایش آلودگی‌های محیطی مانند سرو صدا و آلودگی هوا
	۰/۱۵	۰/۰۵	۳	فرسوده شدن زیرساخت‌های شهری و قطعی مداوم شبکه انتقال انرژی و برهم خوردن آسایش شهروندان
	۰/۱۲	۰/۰۶	۲	افزایش حضور سگ‌های ولگرد در شب هنگام در سکونتگاه‌ها و برهم خوردن آسایش روحی و روانی ساکنین
	۰/۰۶	۰/۰۳	۲	وجود اراضی باز و تبدیل آن‌ها به محل دفن زباله‌ها به صورت غیرقانونی و افزایش درگیری بین خانواده‌های ساکن
	۰/۰۴	۰/۰۴	۱	کمبود مراکز آتش‌نشانی و یا فاصله زیاد آن‌ها در سکونتگاه‌های غیررسمی و کاهش امنیت محیطی
	۰/۱۲	۰/۰۶	۲	کمبود فضاهای بازی کودکان در سکونتگاه‌ها
۰/۱۴	۰/۰۷	۲	عدم جمع‌آوری به موقع زباله‌ها در سکونتگاه‌ها توسط شهرداری‌ها و دهیاری‌ها و افزایش آلودگی محیطی و نهایتاً درگیری بین خانوارها جهت عدم رعایت برنامه زمانبندی جمع‌آوری زباله‌ها	
۰/۱۲	۰/۰۶	۲	کم بودن میزان روشنایی معابر در سکونتگاه‌ها غیررسمی و کاهش میزان امنیت فضاهای عمومی و معابر و دسترسی	
۰/۱۴	۰/۰۷	۲	آشفته‌گی سیما و منظر سکونتگاه‌های غیررسمی شهر یزد و کاهش حس دیداری و چشم‌انداز مطلوب	
۰/۲۷	۰/۰۹	۳	پایین بودن کیفیت ابنیه و ناپایداری ساخت و سازها و کاهش احساس امنیت در برابر بلایای طبیعی	

منبع: نگارنده، ۱۴۰۰

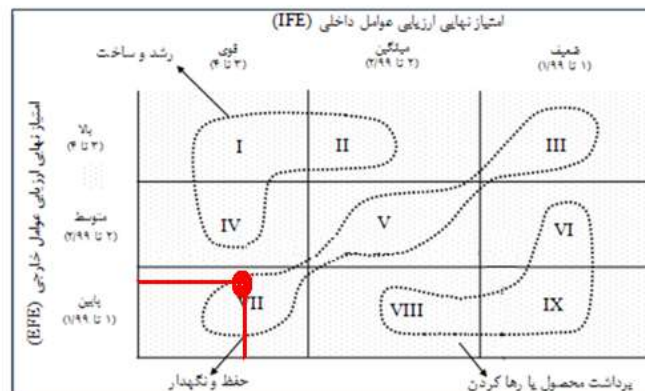
ماتریس ارزیابی خارجی حاصل بررسی عوامل خارجی شاخص‌های کالبدی، اجتماعی - روان‌شناسی، اقتصادی و مدیریتی سکونتگاه‌های غیررسمی شهر یزد است. این ماتریس نقاط فرصت و تهدیدات اصلی سکونتگاه‌های غیررسمی شهر یزد را تدوین و ارزیابی می‌نماید (جدول ۹).

جدول ۹- ماتریس ارزیابی عوامل خارجی (EFE)

ارزیابی	وزن نهایی	وزن	رتبه	فرصت و تهدید
۱/۹۲	۰/۲۴	۰/۰۸	۳	همجواری با محلات بالا شهر و امکان شکل‌گیری تعاملات اجتماعی و فرهنگی
	۰/۱۸	۰/۰۹	۲	بهره‌گیری دفاتر توسعه محلی در سکونتگاه‌های غیررسمی شهر یزد از تجارب سایر شهرهای استان در توانمندسازی سکونتگاه‌ها و بهبود شاخص‌های روان‌شناسی محیطی در آن‌ها
	۰/۱۶	۰/۰۸	۲	سرمایه‌گذاری شرکت‌های ساختمانی استان‌ها در سکونتگاه‌های غیررسمی و اقدامات طراحی فضاهای سکونتی جدید
	۰/۲۷	۰/۰۹	۳	امکان بهره‌گیری از اعتبارات اختصاص یافته به بازآفرینی شهرهای استان به ساماندهی سکونتگاه‌های غیررسمی
	۰/۱۴	۰/۰۷	۲	تشکیل نهادهای مردمی با سیاست آموزش ساکنین سکونتگاه‌های غیررسمی در حوزه‌های مختلف؛
	۰/۱۲	۰/۰۶	۲	طراحی فضاهای عمومی سکونتگاه‌های غیررسمی بدون توجه به موقعیت جغرافیایی با اقتباس از استان‌های دیگر
	۰/۲۴	۰/۰۸	۳	ترویج ساخت و سازهای قوطی کبریتی در سکونتگاه‌ها غیررسمی استان منطبق بر الگوهای ساخت و ساز کلانشهرها
	۰/۱۵	۰/۰۵	۳	تدوین برنامه‌های آموزشی و فرهنگی در دفاتر توسعه محلی به صورت متمرکز و برگرفته از دفتر مرکزی
	۰/۱۲	۰/۰۶	۲	مهاجرت به شهر یزد و استقرار در سکونتگاه‌های غیررسمی بدون توجه به ظرفیت‌ها و پتانسیل‌های این سکونتگاه‌ها
	۰/۰۵	۰/۰۵	۱	خرید اراضی در سکونتگاه‌های غیررسمی توسط افراد غیربومی استان یزد
	۰/۰۴	۰/۰۴	۱	گرایش کودکان لازم‌التعلیم به ترک تحصیل جهت ورود به بازار کار غیررسمی
۰/۲۱	۰/۰۷	۳	عدم توسعه امنیت اجتماعی و محیطی در سکونتگاه‌های غیررسمی شهر یزد	

منبع: نگارنده، ۱۴۰۰

بر اساس اطلاعات جدول (۷) وضعیت سکونتگاه‌های غیررسمی شهر یزد با نقاط ضعف بیشماری روبرو است (یعنی ۴۵/۹ درصد) این بدان معنا است که با روند برنامه‌ریزی‌های فعلی، باید تأکید بیشتر بر روی رعایت استانداردهای فضاهای باز مورد نیاز مسکونی، ارتقای فرهنگ نحوه تعامل اجتماعی بین همسایگان، دسترسی مطلوب به مراکز تفریحی - درمانی و خدماتی، آسفالت معابر و ارتقای آسایش محیطی، رعایت حسن همجواری و اشرافیت در ساخت و سازها و افزایش آسایش روانی خانوارها، سازگاری کاربری‌ها در سکونتگاه‌ها و کاهش آلودگی‌های محیطی، جمع‌آوری به موقع زباله‌ها در سکونتگاه‌ها توسط شهرداری‌ها و دهیاری‌ها، روشنایی معابر در سکونتگاه‌های غیررسمی و کیفیت ابنیه و ناپایداری ساخت و سازها صورت بگیرد البته نقاط قوت هم چشمگیر است و می‌توان با تکیه بر این نقاط قوت و همچنین فرصت‌ها، اقدام به کم رنگ تر کردن نقاط ضعف و تهدیدات کرد. بنابراین با توجه به نتایج جدول (۹) استراتژی‌هایی برای نیل به برنامه‌ریزی کاهش آسیب‌پذیری مؤلفه‌های روان‌شناسی در سکونتگاه‌های غیررسمی شهر یزد ارائه شده است. با توجه به نتایج جدول (۹)، برای ارائه برنامه‌ریزی کاهش آسیب‌پذیری روانی سکونتگاه‌های غیررسمی شهر یزد از استراتژی نوع دوم استفاده می‌شود چرا که این استراتژی منطبق خود را برای عوامل مثبت داخلی و خارجی به کار می‌گیرد تا از این طریق عوامل منفی داخلی (نقاط ضعف) را کوچک و یا کاملاً غیر فعال سازد (شکل ۴)

شکل ۴- ماتریس استراتژی‌ها و اولویت‌های اجرایی کاهش آسیب‌پذیری روانی سکونتگاه‌های غیررسمی شهر یزد، منبع: نگارنده، ۱۴۰۰. نتایج تحلیل SWOT نشان می‌دهد که علاوه بر اینکه باید از استراتژی غلبه کردن بر نقاط ضعف با استفاده از نقاط قوت استفاده کرد همچنین باید از استراتژی رقابتی با توجه به قرارگیری امتیاز نهایی در خانه شماره (۷) استفاده کرد زیرا برنامه‌ریزی بر اساس یک مدل مشخص ساماندهی سکونتگاه‌های غیررسمی در شهر یزد با توجه به وسعت و ابعاد آسیب‌پذیری روانی ناشی از مسائل و مشکلات جمعیتی، اقتصادی، اجتماعی و کالبدی سکونتگاه‌های غیررسمی می‌تواند زمینه‌های ساماندهی این مشکلات را فراهم سازد (شکل ۴).

نتیجه‌گیری

امروزه الگوهای رفتاری مبتنی بر رویکردی انسانی است و همانا سازماندهی به فضاهای ساخته شده در فضای شهری، مبتنی بر خواست‌های انسانی است، چرا که فضاهای شهری با فعالیت‌ها و الگوهای رفتاری استفاده‌کنندگان خود معنی و مفهوم می‌یابند و انسان می‌تواند نقش بسیار مهمی را ایفا کند و با طراحی مناسب و استفاده از ابزارهای طراحی می‌توان فضاهای شهری را به گونه‌ای شکل داد که ضمن ایجاد زمینه‌الگوهای رفتاری مناسب، را به وجود آورد. هدف این پژوهش بررسی مؤلفه‌های روان‌شناسی محیطی در محلات حاشیه‌نشین شهر یزد به منظور تحقق در پایداری فضاهای شهری است. از منظر روان‌شناسان مشکل اصلی این محلات صرفاً توجه به فرم و کالبد است به گونه‌ای که توسعه کالبدی محلات منجر به عدم توجه به مؤلفه‌های رفتاری انسان‌ها در محیط می‌گردد و با ادامه این روند نیازهای واقعی و روزمره استفاده‌کنندگان قربانی توسعه کالبدی می‌گردد. نتیجه این امر این بود که افراد بیش از پیش با محیط زندگی نامانوس می‌شوند. بنابراین ضرورت مطالعه پیوند بین محیط کالبدی (دیدگاه‌های برنامه‌ریزی شهری) و محیط انسانی (دیدگاه‌های روان‌شناسی) دارای اهمیت و ضرورت می‌باشد که در این تحقیق مدنظر قرار گرفته است. با چنین رویکردی مطالعات شاخص‌های جمعیتی، اجتماعی، اقتصادی، کالبدی و زیست‌محیطی در سکونتگاه‌های غیررسمی شهر یزد مورد مطالعه قرار گرفته است. نتایج مطالعات نشان می‌دهد وضع موجود کاربری مسکونی در سکونتگاه‌های غیررسمی شهر یزد در حدود ۳/۳۶ هکتار با سرانه ۱۳۳/۴ مترمربع بوده است. با روند رشد جمعیت در این سکونتگاه‌ها میزان کمبود سطح مسکونی یا زمین مسکونی مورد نیاز با توجه به افزایش جمعیت معادل ۸۵ هکتار خواهد بود که البته نظر به روند توسعه سکونتگاه‌ها و دست‌اندازی به اراضی خارج از حریم شهر یزد و ساخت و سازهای برخلاف ضابطه در این سکونتگاه‌ها تأمین این میزان از اراضی برای ساکنین مشکل نخواهد بود. در مجموع بررسی کاربری اراضی بیانگر کمبود قابل توجه بسیاری از کاربری‌های خدماتی- رفاهی- اجتماعی وضع موجود سکونتگاه‌های غیررسمی شهر یزد است، به طوری که پیش‌بینی شده این سطوح در مورد تعداد زیادی از کاربری‌ها تا چندین برابر افزایش یابد. این افزایش در مورد کاربری‌های مسکونی ۴ برابر، کاربری

آموزشی در ۱ برابر، فضای سبز ۱/۵ برابر، ورزشی معادل ۱ برابر، فرهنگی ۱ برابر، تأسیسات و تجهیزات ۰/۵ برابر خواهد بود.

لازم به ذکر است که افزایش جمعیت در سکونتگاه‌های غیررسمی شهر یزد بسیار چشمگیر است و ادامه این روند می‌تواند می‌تواند علاوه بر افزایش مشکلات اجتماعی - اقتصادی و کالبدی منجر به ایجاد سکونتگاه‌های غیررسمی جدید دیگری هم در داخل محدوده قانونی شهر و هم با شدت بیشتری در حریم شهر گردد.

گونه‌شناسی سکونتگاه‌ها و بررسی مؤلفه‌های اجتماعی - فرهنگی - کالبدی سکونتگاه‌های غیررسمی شهر یزد از دیدگاه ساکنین نیز نشان می‌دهد ۵۳/۳ درصد محدوده‌های اسکان غیر رسمی داخل محدوده ۱۳/۳ درصد خارج محدوده و ۳۳/۳ درصد در داخل و خارج محدوده استقرار دارند. به لحاظ موقعیت سکونتگاه‌ها، ۶/۶ درصد محدوده‌های اسکان غیر رسمی شهر یزد قبلاً روستا بوده‌اند، ۶/۷ درصد روستا و شهر، ۴۶/۶ درصد روستای الحاقی به شهر و ۴۰ درصد جزئی از شهر می‌باشند. همچنین بررسی سابقه سکونت شهروندان نسط نشان می‌دهد ۴۵/۷ درصد از ساکنین سکونتگاه‌های غیررسمی شهر یزد سابقه سکونت ۶ تا ۱۵ سال را دارند که اگر ۱۴/۳ درصد ساکنین با مدت اقامت ۱ تا ۵ سال را نیز به این میزان اضافه کنیم می‌توانیم نتیجه بگیریم که در این سکونتگاه‌ها با پدیده مهاجرت سریع مواجهه هستیم.

بررسی‌های کالبدی به ویژه روند ساخت و سازها نیز نشان می‌دهد ۱۱/۳ درصد ساخت و سازها دارای پروانه ساختمانی می‌باشد. این امر بیانگر این است که تداوم این امر تأثیر منفی زیادی بر روی اکثر شاخص‌های روان‌شناسی محیطی به خصوص کیفیت زندگی ساکنان خواهد گذاشت. لازم به ذکر است بخش قابل توجهی از ساخت و سازهای در این سکونتگاه‌ها خارج از ضوابط شهرسازی و معماری می‌باشند که این امر منجر به برهم خوردن سیما و منظر شهری و افت کیفیت زندگی در آن‌ها شده است.

بررسی وضعیت جمع‌آوری زباله نیز نشان می‌دهد ۷۱/۴ درصد از ساکنین از وضعیت جمع‌آوری زباله در این سکونتگاه‌ها رضایت ندارد و مهمترین موضوع مدنظر آن‌ها عدم وجود تأسیسات جانبی جمع‌آوری زباله مانند محل‌های مشخص جمع‌آوری زباله و تفکیک زباله خشک و تر و همچنین وجود سطل‌های زباله در خیابان‌ها و کوچه‌ها است. از سوی دیگر در بخش‌هایی از سکونتگاه‌ها که برخی از این تأسیسات جانبی وجود دارد عدم وجود برنامه منسجم جهت جمع‌آوری زباله منجر به ایجاد مسائل و مشکلات محیطی و رفتاری مانند نزاع بین همسایگان در خصوص عدم رعایت برنامه زمان‌بندی و همچنین محل قراردادن زباله‌ها و ... شده است.

یکی از مؤلفه‌های مهم در آسایش ساکنین سکونتگاه‌های غیررسمی دسترسی به معابر آسفالت‌ه است. بالا بودن میزان معابر با پوشش خاکی تأثیر منفی زیادی بر روی کیفیت محیط سکونت ساکنین داشته است. جدا از افزایش ذرات خاک در درون فضاهای داخلی خانه‌ها، در زمان‌های بارندگی و طوفان‌های گرد و غبار فضاهای عمومی سکونتگاه‌ها نیز فاقد کیفیت محیطی لازم برای سکونت می‌باشند.

در ارتباط با مشارکت ساکنین سکونتگاه‌های غیررسمی نتایج نشان می‌دهد با برنامه‌های اجرا شده ۵۹/۳ درصد از ساکنین سکونتگاه‌های غیررسمی در سطح کم و خیلی کم در خصوص ساماندهی محیط مشارکت می‌کنند. پایین بودن توان اقتصادی ساکنین - عدم تعلق و وابستگی به محیط سکونت و تنوع فرهنگی از مهمترین دلایل مشارکت پایین ساکنین در ساماندهی محیط سکونت در ابعاد مختلف اجتماعی و کالبدی در این سکونتگاه‌ها می‌باشد. در این رابطه روان‌شناسان محیطی معتقدند برگزاری دوره‌های آموزشی به منظور افزایش تعاملات اجتماعی تأثیر زیادی در ارتقای هم‌رنگی در محیط و ایجاد انگیزه برای مشارکت در ساماندهی محیط در سکونتگاه‌های غیررسمی دارند.

نتایج مرتبط با مطالعات تأمین فضاهای بازی مورد نیاز کودکان نیز بیانگر این است که ۵۷/۹ درصد از ساکنین سکونتگاه‌های غیررسمی در شهر یزد معتقدند فضاهای بازی مناسب و قابل دسترس برای کودکانشان در سطح کم و خیلی کم است. ۲۸/۳ درصد نیز میزان وجود و دسترسی به این فضاها را در سطح متوسط ارزیابی کرده‌اند. عدم وجود و دسترسی به فضاهای

بازی برای کودکان و زندگی در واحدهای مسکونی با سطح اشغال ۱۰۰ درصد و عدم وجود فضاهای باز مسکونی مورد نیاز منجر به برهم خوردن آرامش روحی و روانی کودکان و همچنین تهدید سلامتی جسمی و روحی آنان شده است که در برنامه‌ریزی‌های توسعه شهری نیازمند توجه جدی به این امر در سکونتگاه‌های غیررسمی می‌باشند.

نتایج حاصل از مدل تحلیل شبکه نیز نشان می‌دهد، شاخص‌های کالبدی شامل عرض کم معابر، قدمت ابنیه، وجود مخروبه‌ها، مساحت قطعات تفکیکی، سازگاری کاربری‌ها، تأمین فضای باز مورد نیاز با مقدار ۰/۱۹۶/ بیشترین نقش را در افزایش تهدید در مؤلفه‌های روان‌شناسی محیطی مشتمل بر عدم تأمین خلوت‌گزینی، عدم امنیت و ایمنی و عدم دسترسی به فضاهای عمومی و فضاهای بازی کودکان دارد. در مرتبه بعد شاخص‌های جمعیتی - اجتماعی مانند تراکم جمعیت، تراکم خانوار در واحدهای مسکونی، زیاد بودن تعداد کودکان، افراد مسن و زنان نقش بسیار زیادی در آسیب‌پذیری سکونتگاه‌های غیررسمی شهر یزد از منظر تعیین قلمروهای شخصی دارند.

نتایج تحلیل مسیر نیز نشان می‌دهد متغیرهای سطح اشغال بنا با میزان ۰/۵۰۳ و دسترسی به خدمات با میزان ۰/۴۴۷ دارای بیشترین تأثیرات در ساماندهی سکونتگاه‌های غیررسمی شهر یزد بوده‌اند. این دو متغیر به لحاظ مؤلفه‌های روان‌شناسی محیطی بیشترین تأثیرات را در الگوهای رفتاری ساکنین داشته است. متغیرهای سیما و منظر شهری و فرسودگی زیرساخت‌ها دارای اثر منفی و کاهنده بر سکونتگاه‌های غیررسمی شهر یزد بوده‌اند که بیشترین تأثیر آن‌ها از طریق تأثیرات غیر مستقیم می‌باشد.

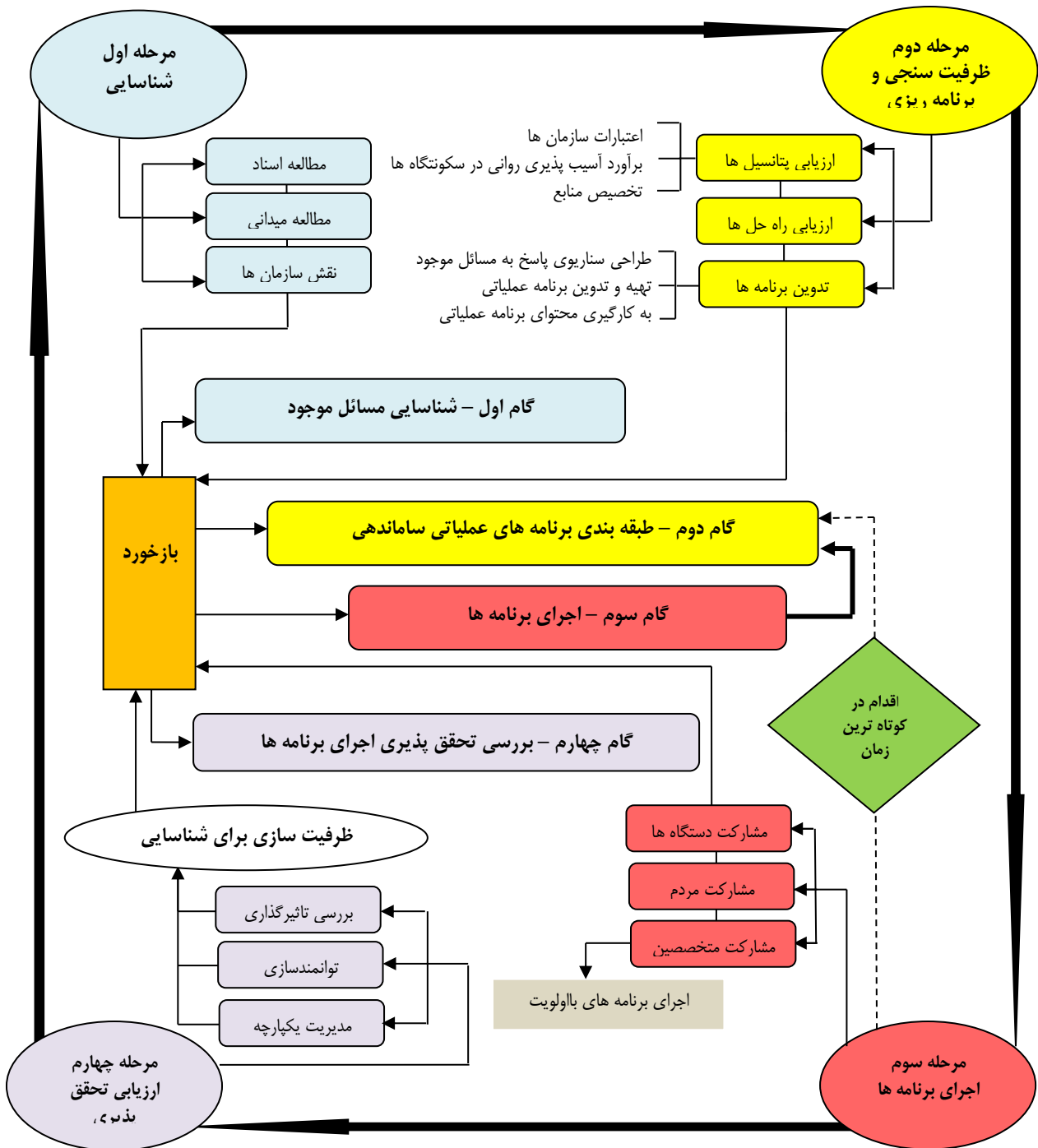
تبیین یافته‌ها در قالب ارائه مدل رفتاری - محیطی ساماندهی سکونتگاه‌های غیررسمی با تأکید بر مؤلفه

های روان‌شناسی محیطی

در اکثر طرح‌های ساماندهی سکونتگاه‌های غیررسمی به بررسی شاخص‌های جمعیتی، اقتصادی، فرهنگی و کالبدی بدون در نظر گرفتن ابعاد روانی ناشی از این مشکلات در این سکونتگاه‌ها پرداخته شده است. بر این اساس تاکنون مدلی که به صورت جامع به نحوه اقدام در خصوص کاهش مسائل روانی و محیطی در سکونتگاه‌های غیررسمی بپردازد، ارائه نشده است. در اکثر مطالعات ساماندهی سکونتگاه‌های غیررسمی صرفاً به توانمندسازی ساکنین در ابعاد مختلف توجه شده است که نهایتاً با تأکید بر روی مؤلفه‌های اقتصادی سعی در حل سایر مسائل و مشکلات اجتماعی و فرهنگی شده است که این امر نهایتاً منجر به حل مسائل روانی و محیطی ناشی از مسائل و مشکلات سکونتگاه‌های غیررسمی شهر یزد نشده است.

در چنین شرایطی برای کاهش آسیب‌پذیری روانی ناشی از مسائل و مشکلات سکونتگاه‌های غیررسمی اقدام به تدوین مدل توانمندسازی سکونتگاه‌ها شده است. در این مدل در گام اول باید مسائل و مشکلات بافت در ابعاد مرتبط با روان‌شناسی مورد بررسی قرار گیرد و میزان تأثیر هر یکی از ابعاد اقتصادی، کالبدی، اجتماعی و جمعیتی در شکل‌گیری مسائل روانی برای ساکنین مشخص گردد برای این منظور بایستی با مطالعه اسناد و مدارک دیدگاه‌ها و رویکردها مورد بررسی قرار گیرد و شاخص‌های سکونتگاه‌های غیررسمی در ارتباط با مؤلفه‌های روان‌شناسی محیطی مورد بررسی قرار گیرد سپس نقش دستگاه‌های اجرایی در کاهش یا افزایش مسائل و مشکلات به نسبت اقدامات اجرایی آن‌ها مشخص گردد. با چنین روندی یک شناخت جامع از مسائل و مشکلات سکونتگاه‌های غیررسمی به دست می‌آید. در گام دوم بایستی اقدام به ظرفیت‌سنجی و برنامه‌ریزی گردد. در این گام بایستی ظرفیت‌ها مشخص و راه‌حل نهایی برای بهره‌گیری از این ظرفیت‌ها تعیین و نهایتاً برنامه متناسب با نیاز سکونتگاه‌ها و در راستای حل مسائل روان‌شناسی محیطی تدوین گردد. در این گام اعتبارات دستگاه‌های اجرایی، برآورد آسیب‌های روانی ناشی از مشکلات سکونتگاه‌های غیررسمی، تخصیص منابع در به کارگیری محتوای برنامه‌های عملیاتی بسیار حائز اهمیت است چرا که در گام دوم فرآیند مدلی یعنی طبقه‌بندی برنامه‌های عملیاتی ساماندهی مدنظر قرار می‌گیرد.

در گام سوم بر مبنای مطالعات گام اول و دوم اقدام به اجرای برنامه جهت ساماندهی و کاهش مسائل روانی محیط می‌گردد. در این گام بهره‌گیری از مؤلفه‌های شهرسازی تاکتیکیال به ویژه برنامه‌ریزی از پایین به بالا و مشارکت دستگاه‌های اجرایی، مردم، سازمان‌های غیردولتی و نیروهای متخصص بسیار حائز اهمیت است. در این مرحله برنامه‌های دارای اولویت از جمع‌بندی نظرات دستگاه‌های فوق‌الذکر استخراج می‌گردد.

شکل ۵-ارائه مدل رفتاری - محیطی ساماندهی سکونتگاه‌های غیررسمی شهر یزد با رویکرد روان‌شناسی محیطی

گام چهارم مهمترین گام در ساماندهی سکونتگاه‌های غیررسمی شهر یزد در راستای کاهش آسیب‌پذیری روانی ناشی از مسائل و مشکلات این سکونتگاه‌ها می‌باشد. در این گام به تحقق‌پذیری برنامه‌های اجرا شده در سکونتگاه‌ها پرداخته می‌شود. آنچه اهمیت دارد این است که ابتدا اثربخشی پروژه‌های اجرایی مشخص گردد. چرا که با تعیین میزان این اثربخشی می‌توان به این نتیجه رسید که سکونتگاه‌های غیررسمی تا چه میزان توانمند شده‌اند و موانعی که منجر به عدم توانمندسازی شده است کدامند. در صورتی که موانع زیادی در خصوص توانمندسازی مطرح باشد بایستی اقدام به ایجاد پایگاه داده‌ها جهت ایجاد هماهنگی بین دستگاه‌های اجرایی تحت عنوان مدیریت یکپارچه نمود. این امر منجر به شناسایی راه‌حل‌های جهت رفع موانع موجود می‌گردد و زمینه حل مسائل و مشکلات را فراهم می‌کند. تنها در این صورت است که می‌توان گفت مسائل و مشکلات جمعیتی، اجتماعی، اقتصادی و کالبدی سکونتگاه‌های غیررسمی به همراه آسیب‌پذیری روانی ناشی از این ابعاد بررسی و در قالب پروژه‌ها و برنامه‌های اجرایی به صورت گام به گام حل می‌شود. این مدل دارای بازخورد است به این معنی که اگر در گام چهارم هنوز بخش زیادی از مسائل و مشکلات غیر قابل حل مانده باشد مجدد این فرآیند برای حل مسائل و مشکلات سکونتگاه‌های غیررسمی انجام می‌شود (شکل ۵).

پیشنهادها

بر اساس نتایج پژوهش جهت ارائه پیشنهادات کاربردی توجه به موارد ذیل در سکونتگاه‌های غیررسمی شهر یزد الزامی است:

بازسازی و احداث معابر و پیاده‌روها: بازسازی معابر موجود در محلات و ساخت معابر جدید باید همراه با رعایت مسائل زیست‌محیطی بوده و آلودگی‌های زیست‌محیطی را شامل نشود. از جمله مواردی که امکان بروز می‌یابد بسته شدن زهکشی‌های طبیعی و کانال‌ها، زهکشی ضعیف سیلاب تجاوز به املاک عمومی و خصوصی، دیو نخاله‌های ساختمانی و نشست مواد سوختی ماشین‌الات و غیره، خطر آسیب به مناطق معماری و تاریخی، افزایش سطح آلودگی صدا در شهرها و تخریب کیفیت هوا به دلیل گردوغبار ناشی از ساختمان، کاهش کیفیت مطلوب هوا به دلیل غبار ناشی از زیرسازی و دود و گاز متساعد شده از قیر و آسفالت می‌باشد که به وسیله تعمیر کانال‌ها، تأمین امکانات زهکشی، بررسی تفصیلی محدوده‌ها و علامت‌گذاری، رفع صحیح نخاله‌های ساختمانی و سایر پسماندها، کاشت درختان در کنار و امتداد جاده‌ها و بکارگیری تمهیدات لازم برای کنترل گردو غبار مانند آب پاشی جاده و نظیر آن می‌توان آسیب‌ها و آلودگی‌ها را کنترل نمود.

بهبود شبکه آب آشامیدنی و بهبود و ایجاد شبکه فاضلاب: شبکه آب آشامیدنی با توجه به حساسیت آن‌ها از لحاظ بهداشتی باید بخوبی کنترل شوند. مهمترین مواردی که در ارتباط با پروژه‌های تأمین آب آشامیدنی بایستی مورد توجه قرار گیرند عبارتند از: اختصاص منابع آب و استفاده صحیح از آن، پرهیز و کنترل آلودگی آب و توجه کافی در بهره‌برداری و تعمیر سیستم آبرسانی است. بنابراین اقدامات و تمهیدات لازم باید به موقع انجام تا از وجود آب کافی و سالم در منابع آب مورد نیاز اطمینان حاصل شود.

در مورد شبکه فاضلاب نیز می‌باید توجه ویژه‌ای به شیوه‌های فنی محل اجرا، تیپ ساختمان و معیارهای بهداشتی شود. نفوذپذیری ناچیز، جریان‌های روان آب‌های مکرر و آلودگی منابع آب از مهمترین اثراتی خواهند بود که ممکن است به دلیل طرح و اجرای نامناسب رخ دهد.

طرح توانمندسازی پیش رو برای سکونتگاه‌های غیررسمی شهر یزد به طور کامل احتیاج به شبکه فاضلاب به عنوان یک نیاز تشخیص داده شده دارد و تکمیل شبکه آب در برخی از قسمت‌ها لازم می‌باشد.

از جمله اثرات بالقوه محیط‌زیستی ناشی از ایجاد و بهبود شبکه آب و فاضلاب، آلودگی شبکه به دلیل نوسانات فشار در سیستم آب و نشست فاضلاب، کاهش امکان دسترسی به آب برای سایر استفاده‌کنندگان، دفع مناسب نخاله‌های

ساختمانی، تخریب مناطق تاریخی، خطر صدمه به سایت های معماری و الودگی منابع آب می باشد که از طریق تمهیداتی که بدان اشاره خواهد شد می توان آن را کنترل و از بروز آن ها جلوگیری کرد. مهمترین این تمهیدات عبارتند از: هماهنگی سازمان های ذیصلاح، مطالعات میدانی منابع آب منطقه، دفع صحیح نخاله های ساختمانی، بازسازی و فراهم نمودن شرایط مناسب لازم برای سیستم فاضلاب.

ساخت، بازسازی و تکمیل واحدهای آموزشی: در سکونتگاه های غیررسمی شهر یزد احداث تعدادی واحد آموزشی لازم بوده و جزء موارد پیشنهادی طرح محسوب م شود که اثرات زیست محیطی ناشی از این پروژ، عدم انتخاب مکان مناسب، تأمین مصالح و وضعیت نامناسب تأمین آب آشامیدنی و دفع فاضلاب می باشد و به وسیله تمهیداتی از جمله: تعیین وضعیت مالکیت، اطمینان از اینکه محل احداث مدرسه منطبق بر طرح کاربری مناسب شهری است، پرهیز از حذف و یا تخریب پوشش گیاهی، پرهیز از انتخاب و اختصاص مناطق در معرض سیل و بکارگیری مناسب معیارهای طراحی در این موارد، اطمینان در دسترس بودن امکانات زیر بنایی برای تأمین آب، برق و فاضلاب، پرهیز از انتخاب نقاط خطرناک از نظر زلزله و بکارگیری مناسب معیارهای مهندسی و زلزله در طراحی، اطمینان از شرایط کمی و کیفی آب، تأمین امکانات دفع فاضلاب، دفع مناسب نخاله های ساختمانی، طراحی مهندسی مناسب برای جلوگیری از آلودگی آب های زیر زمینی قابل پیشگیری می باشد.

ساخت مراکز درمانی و واحدهای مرتبط با آن: در سکونتگاه های غیررسمی شهر یزد با توجه به میزان جمعیت و نیازهای درمانی آن ها ساخت مراکز درمانی و واحدهای مرتبط با آن از جمله داروخانه لازم م باشد.

احداث این مراکز اثرات بالقوه زیست محیطی را از قبیل مکان مناسب احداث، وضعیت نامناسب تأمین آب آشامیدنی و دفع فاضلاب و دفع نامناسب زباله های بیمارستانی دارا می باشد که با تمهیداتی همچون تعیین وضعیت مالکیت، اطمینان از اینکه محل احداث منطبق بر طرح کاربری مناسب شهری است، پرهیز از حذف و یا تخریب پوشش گیاهی، پرهیز از انتخاب و اختصاص مناطق در معرض سیل و بکارگیری مناسب معیارهای طراحی در این موارد، اطمینان در دسترس بودن امکانات زیر بنایی برای تأمین آب، برق و فاضلاب، پرهیز از انتخاب نقاط خطرناک از نظر زلزله و بکارگیری مناسب معیارهای مهندسی و زلزله در طراحی، اطمینان از شرایط کمی و کیفی آب، تأمین امکانات دفع فاضلاب، دفع مناسب نخاله های ساختمانی، طراحی مهندسی مناسب برای جلوگیری از آلودگی آب های زیر زمینی، جمع آوری و جاسازی مستقل زباله های سمی و سرطاناتزا و آگاهی عمومی در امر بهداشت قابل پیشگیری می باشد.

در نتیجه جهت تحقق اهداف پژوهش پیشنهادات کاربردی ذیل ارائه می گردد:

- امکان صدور مجوز ساختمانی برای اراضی در مترژ پایین (زیر ۱۵۰ متر مربع) به جهت توان مالی پایین ساکنین با رعایت استانداردهای فضاهای باز مورد نیاز مسکونی جهت بهبود الگوهای رفتاری و کاهش اختلافات خانوادگی.

- کنترل مهاجرپذیر بودن سکونتگاه ها جهت افزایش احساس آسایش محیطی.

- برگزاری دوره های آموزشی جهت ارتقای فرهنگ نحوه تعامل اجتماعی بین همسایگان در موضوعات مختلف.

- تأمین دسترسی مطلوب به مراکز تفریحی - درمانی و خدماتی جهت بهبود وضعیت آسایش محیطی .

- آسفالت کردن معابر و تأمین آسایش محیطی.

- ایجاد تجهیزات تأمین سیستم فاضلاب پیشرفته جهت افزایش احساس سلامت محیطی.

- رعایت حسن همجواری و اشرافیت در ساخت و سازها جهت افزایش آسایش روانی خانوارها.

- رعایت سازگاری کاربری ها در سکونتگاه ها جهت کاهش آلودگی های محیطی مانند سرو صدا و آلودگی هوا

- تعویض زیرساخت های شهری جهت کاهش قعطی های شبکه- های انتقال انرژی مانند آب و برق جهت ارتقای آسایش شهروندان.

- جمع آوری سگ های ولگرد در سکونتگاه ها جهت تأمین آسایش روحی و روانی ساکنین و افزایش امنیت شبکه معابر

- تعیین محل دفن زباله با رعایت استانداردهای بهداشتی و محیطی جهت کاهش درگیری بین خانواده‌های ساکن و تأمین آسایش محیطی.

- ایجاد مراکز آتش‌نشانی و یا کم کردن فاصله بین آن‌ها در سکونتگاه‌های غیررسمی جهت ارتقای امنیت محیطی

تأمین فضاهای بازی کودکان در سکونتگاه‌ها.

- جمع‌آوری به موقع زباله‌ها در سکونتگاه‌ها توسط شهرداری‌ها و دهیاری‌ها جهت کاهش آلودگی محیطی و نهایتاً کم کردن درگیری بین خانوارها در خصوص عدم رعایت برنامه زمانبندی جمع‌آوری زباله‌ها.

- تأمین میزان روشنایی معابر در سکونتگاه‌ها غیررسمی جهت افزایش میزان امنیت فضاهای عمومی و معابر و دسترسی ها.

- ارتقای کیفیت ابنیه و پایداری ساخت و سازها جهت افزایش احساس امنیت در برابر بلایای طبیعی.

منابع

- ابراهیم زاده، عیسی؛ فریمانی، فرامرز؛ نصیری، یوسف. (۱۳۸۳). *حاشینه‌نشینان؛ ناهنجاری‌های شهری و راهکارهای تعدیل آن مورد شناسی؛ کریم‌آباد زاهدان*. مجله جغرافیا و توسعه، ۳(۳)، ۱۴۳-۱۲۱.
- ارژمند، محمود؛ خانی، سمیه. (۱۳۹۱). *نقش خلوت در معماری خانه ایرانی*. مطالعات شهر ایرانی اسلامی، ۲(۷)، ۳۸-۲۷.
- اسکویی، سولماز؛ طوفان، سحر؛ جمالی، سیروس. (۱۳۹۸). *ارتقای بنیان‌های نظری مفهوم حریم در مسکن معاصر از منظر روانشناسی محیطی (نمونه موردی: برج مسکونی میلاد تبریز)*. نشریه باغ نظر، ۱۶(۷۹)، ۷۲-۶۱.
- آئمن، ایروین. (۱۳۹۵). *محیط و رفتار اجتماعی: خلوت، فضای شخصی، قلمرو و ازدحام*. تهران: دانشگاه شهید بهشتی.
- پرتوی، پروین. (۱۳۹۱). *فضای عمومی و زنان*. سمینار زنان و مسایل شهری، تهران: انتشارات شهرداری تهران.
- جنگجو، شهرام؛ سعیده زرابادی، زهرا السادات؛ زبیری، یوسفعلی؛ بندرآباد، علیرضا. (۱۳۹۸). *تبیین الگویی از راه‌یابی در شهر با رویکرد روان‌شناسی محیطی (مطالعه موردی: ۱۱ محور پیاده‌مدار شهر تهران)*. مجله نگرش‌های نو در جغرافیای انسانی، ۱۱(۴)، ۵۷۹-۵۶۱.
- جیکوبز، جین. (۱۳۹۲). *مرگ و زندگی شهرهای بزرگ آمریکایی*. تهران: دانشگاه تهران.
- حاتمی، مژگان. (۱۳۹۴). *کاربست علم روان‌شناسی محیطی در معماری و طراحی شهری با تأکید بر اصول و معیارهای طراحی مجتمع‌های مسکونی*. نشریه مدیریت شهری، شماره ۴۲، ۱۷۸-۱۵۳.
- دانشپور، سید عبدالهادی؛ چرخچیان، مریم. (۱۳۸۶). *فضاهای عمومی و عوامل مؤثر بر حیات جمعی*. باغ نظر، ۴(۷)، ۲۸-۱۹.
- سجاد زاده، حسن؛ صفری، مهدی. (۱۳۹۴). *ارتقای کیفیت محیطی در سکونتگاه‌های غیررسمی با تأکید بر امنیت محیطی (نمونه موردی: محله منوچهری همدان)*. ۳(۱۲)، ۱۴۶-۱۰۳.
- سلیمانی، علیرضا؛ مرصوصی، نفیسه؛ فرامرزی، مهسا. (۱۳۹۷). *تحلیلی بر تأثیر طرح کالبدی بر رفتار در فضاهای شهری (نمونه موردی خیابان امام ارومیه)*. مجله پژوهش و برنامه‌ریزی شهری، ۹(۳۳)، ۶۸-۴۹.
- شاهچراغی، آزاده؛ بندرآباد، علیرضا. (۱۳۹۴). *محاط در محیط: کاربرد روان‌شناسی محیطی در معماری و شهرسازی*. تهران: انتشارات جهاد دانشگاهی.
- شجاعی، دلارام؛ پرتوی، پروین. (۱۳۹۴). *عوامل مؤثر بر ایجاد و ارتقای اجتماع‌پذیری در فضاهای عمومی با مقیاس‌های مختلف شهر تهران (نمونه موردی: فضاهای عمومی دو محله و یک ناحیه در منطقه ۷ تهران)*. مجله باغ نظر، ۱۲(۳۴)، ۱۰۸-۹۳.
- عابدی، سپیده. (۱۳۸۹). *ملاحظات طراحی پارک شهری در ایجاد امنیت اجتماعی*. مجله منظر، ۲(۱۰)، ۶۹-۶۷.

عباس زاده، محمد؛ بنی فاطمه، حسین؛ علی زاده اقدم، محمدباقر؛ علوی لیلا. (۱۳۹۴). *ساخت و اعتباریابی مقیاس سنجش سازه دلبستگی مکانی در میان شهروندان شهر تبریز (پژوهشی در حوزه جامعه‌شناسی شهری)*. مطالعات جامعه‌شناختی شهری (مطالعات شهری)، (۱۹)۵، ۳۱-۵۸.

علمی یزدی، فرحناز. (۱۳۹۸). *بررسی الگوهای رفتاری پایدار با رویکرد روان‌شناسی محیطی*. ششمین کنفرانس ملی پژوهش‌های کاربردی در مهندسی عمران، معماری و مدیریت شهری و پنجمین نمایشگاه تخصصی انبوه‌سازان مسکن و ساختمان استان تهران، تهران، <https://civilica.com/doc/927755>

کامور شلمانی، آمنه؛ حناچی، سیمین. (۱۳۹۳). *بررسی تأثیر عوامل بصری فضاهای شهری بر الگوهای رفتاری شهروندان*. مجله هویت شهر، (۲۴)۹، ۶۵-۷۸.

کوهی، کمال؛ تقوی، نعمت‌الله. (۱۳۸۲). *سنجش میزان مشارکت روستاییان در پروژه‌های توسعه روستایی*. نشریه دانشکده علوم انسانی و اجتماعی دانشگاه تبریز، شماره ۴، ۱۱۶-۸۱.

لنگ، جان. (۱۳۹۶). *آفرینش نظریه معماری*. تهران: دانشگاه تهران.

محمودی، نرگس؛ الیاسی، ابراهیم. (۱۳۹۹). *بررسی مفهومی فضای پارک بانوان با رویکرد روانشناسی محیطی*. جغرافیا و روابط انسانی، (۱)۳، ۳۳۰-۳۱۳.

مرتضوی، شهرناز. (۱۳۸۰). *روانشناسی محیطی*. تهران: انتشارات دانشگاه شهید بهشتی.

میرزا محمدی، احمد؛ تقی پور، بهزاد. (۱۳۹۸). *طراحی مجتمع مسکونی پایدار با تأکید بر روان‌شناسی محیطی از بعد حس تعلق به مکان*. نشریه شباک، (۱)۵، ۷۸-۸۶.

Altman, I. و Chemers, M. M. (1985). *Culture and Environment*. Cambridge: Cambridge University Press.

Frgas, J. (2000). *Psychology of social interaction, interpersonal behavior*. Translator: Firoozbakht, M., Beygi, Kh. Tehran: Abjd.

Mohammadi, S.A., et al. (2003). *Sequential Path Mode for determination interrelation among Yield and related Characters in Maize*. Grop. Sci, 43, 1690-1667.

Osmand, H. (1957). *Function as basis of psychiatric ward design*. New York: Holt Rine hart & Winston.

Wang, G.M, S. Kany., O. Moreno. (1999). *Genetic analysis of grainfilling rate and dvration in maize Field Crops res*. 61, 211-222.